

KUHAČ I OSJEČKI GLAZBENICI: Osječki glazbeni život u druvoj polovici 19. stoljeća

U ovom radu predstavljaju se osječki glazbenici Bela pl. Adamović Čepinski, Slava Atanasijević, Vladimir Hafner, Ivan Nepomuk Hummel, Alojz Katzthaller, Pajo Kolarić, Franjo Krežma, Anny (Ana) Lay, Gjuro Lutz, Teodor Machulka, Sami Lujo Svećenski, Anton Truhelka i Ivan Žaktete glazbeni život Osijeka u drugoj polovici 19. stoljeća. Temeljni su izvori za predstavljanje biografije koje je objavio Franjo Kuhač, njegova korespondencija, Biografski i muzikografski slovník koji sadrži najviše podataka o osječkim glazbenicima te osvrti drugih autora, objavljeni nakon Kuhača.

Mr. sc. Miroslava
Hadžihusejnović
Valašek

Trumbićeva 4
HR- 10020 Zagreb
miroslava.hadzihusejnovic@gmail.com

Pregledni rad
UDK:78.071Kuhač, F.K.
78-036(497.543Osijek9(091))

Ključne riječi: Franjo Kuhač, osječki glazbenici, druga polovica 19. stoljeća, *Biografski i muzikografski slovník*.

KUHAČ I OSIJEK

Tema Kuhač i Osijek, to je poema jednog života – u jednom dugom dahu, od prvog udisaja do posljednjeg izdisaja.¹ U brojnim koracima, u slovima, u notama – u mislima.

Prvo u življenju u tom gradu – od prvih saznanja, divljenja, traženja i prvih pogleda izvan njegovih zidina. Malo, pa sve više, dalje i dublje iz tadašnje varoši, iz koje su po beskrajnoj širini zemlje i crnini šuma stoljetnih hrastova vijugali samo blatnjavi putevi. A vodili su Franju daleko na zapad i na sjever u zlatne gradove pune harmonija boja, zvuka, riječi i misli, vodili su na istok, jug i mnogo dalje u sela sakrivena u bespuću, sakrivena u postojanosti i povijesti. Kuhač je odlazio, putovao, drugovao, upijao, kupovao i sve donosio u svoj Osijek, a iz njega u Zagreb.

Ima ljubavi i u bdijenju nad Osijekom i ovim prostorima, u brizi za rodbinu, onu najbližu, za prijatelje i glazbenike, umjetnike. Kilometrima riječi i slova u pismima popločen je bio put od Zagreba do Osijeka. Od pitanja za zdravlje, za sreću, od vijesti o prvom zubu njegove djece, novog političkog vica, jadikovke na neimaštinu i nerazumijevanje, do opširnih izvještaja, gotovo studija o radu. Sve to i još mnogo više najbolje su razumjeli baš oni – u Osijeku.

Osijek je živio i u Kuhačevu sjećanju, sjećanju na početke, na ljude kojih u njemu više nije bilo, na duh koji je vladao, u oslušivanju bila prošlosti i tadašnjosti. Nije zato nimalo čudno što je Kuhač ostao vjeran svom lajtmotivu – OSIJEKU do pred kraj života. Jedan od njegovih posljednjih većih napisa upravo je niz sličica u *Bilježkama* za povijest grada Osijeka iz 1908. godine.

Kuhač nije samo Osječanin. Ovaj Nijemac po rođenju i Hrvat od inata, bio je građanin svijeta, a (p)ostao je građanin povijesti. Zato smo ovdje, sa svom svojom savješću pred tom povijesti i pred jednim od najvećih hrvatskih znanstvenika u 19. stoljeću. Isto tako, stojimo s odgovornošću pred tim istim gradom i svima onima kojima tek trebamo pokloniti svoju pažnju, svoje znanje jer to je naša povijest, naše trajanje – to smo mi!

Franjo Kuhač živio je u svom vremenu, neobično čvrsto je stajao u njemu. Vrijeme postoji ako postoji dokument o njemu – osjećao je Kuhač. Zadivljujuće je danas, u doba suvremenih načina konzerviranja dokumenata, pogledati sve sadržaje, načine i oblike na koje je Kuhač sabirao dokumente. Bez predrasuda i selekcije Kuhač dokumentira i sabire sve što je u domenu njegove interesne sfere, nužno prema mogućnostima njegova vremena. To je beskrajna količina građe: pisama, dokumenata materijalne i duhovne prirode iz života gradskog i seoskog življa (tekstovi, napjevi, glazbala, podaci povijesnog i etnografskog sadržaja i dr.), svi podaci o bilo kakvim glazbenim aktivnostima među

Slavenima i šire, zatim knjige, kompozicije, fotografije te mnogo drugog tiskanog i rukopisnog materijala. Kuhač nastoji paralelno revitalizirati prošlost i dokumentirati njegovu suvremenost – sve radi budućnosti. Upravo s tog polazišta moramo gledati i na njegovu građu o osječkim glazbenicima: kao na dokument koji može biti polazište za daljnja istraživanja, naravno, u današnje vrijeme sa stanovišta suvremene metodologije – i kritičkog pristupa.

BIOGRAFSKI I MUZIKOGRAFSKI SLOVNIK

Najviše podataka o osječkim glazbenicima sadrži Kuhačev *Biografski i muzikografski slovník*² pohranjen u Arhivu HAZU u Zagrebu, dok se preostali dio Kuhačeve ostavštine nalazi u drugim arhivima i institucijama: tiskane i rukopisne kompozicije hrvatskih, srpskih i stranih skladatelja iz Kuhačeva arhiva (50 svezaka) u Zbirci muzikalija i audio materijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK) u Zagrebu; skladbe u trezoru rariteta iste knjižnice; prijepis cjelokupne Kuhačeve korespondencije (rad Vinka Žganeca sa suradnicima) u Odsjeku za povijest hrvatske glazbe HAZU u Zagrebu. Prema dosadašnjim saznanjima, izgubljen je najveći dio od 324 knjige i skladbe violinista Alojza Katzhallera koje je Kuhač oporučno ostavio pjevačkom društvu “Kuhač” u Osijeku i još su 1911. godine dostavljene društvu.

Podatke o nastanku, opsegu i sudbini Kuhačeva *Slovnika* nalazimo i u posljednjem tekstu iz 1934. godine, priloženom prijepisima Kuhačeve korespondencije u kojoj supruga Marija navodi da je “u vrijeme I. svjetskog rata iz velike nužde prodala Akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu Muzički leksikon, za koji je Kuhač skupljao materijal od 1850. godine, a koji sadrži oko 3000 imena”.

U svom “Popisu literarnih i glazbenih radnja od god. 1852. do 1904.”, pod naslovom *Moj rad*,³ Kuhač piše o *Biografskom i muzikografskom slovníku*: “Za taj slovník sabirao sam podatke još od 1857. godine te ih sabirem (iz novina i po kazivanju) još i danas.” O opsegu i broju imena sadržanih u *Slovníku* Kuhač je označio samo okvirne podatke pa za dio koji se odnosi na hrvatsku glazbu spominje “jedno 1000 imena i fascikla”, a za dio koji se odnosi na slovensku i srpsku glazbu “200-300 imena i fascikala”.⁴

² U tekstu koristim i skraćeno – *Slovník*.

³ Tiskan kao prilog ilustriranom listu *Prosvjeta*. Kuhač, Franjo. *Moj rad*. Popis literarnih i glazbenih radnja od god. 1852. do 1904. // *Prosvjeta* 19–22(1904).

⁴ Osječki glazbenici prema Kuhačevu *Slovníku* obrađeni u ovom radu su Bela pl. Adamović Čepinski, Slava Atanasijević, Vladimir Hafner, Ivan Nepomuk Hummel, Alojz Katzhaller, Pajo Kolarić, Franjo Krežma, Anny (Ana) Lay, Gjuro Lutz, Teodor Machulka, Sami Lujžo Svečenski, Anton Truhelka, Ivan Žak. Prilog 1 (str. ?) sadrži Popis osječkih glazbenika prema vrstama djelatnosti. Osječki glazbenici prema Kuhačevu *Slovníku* koji nisu obrađeni u ovom radu: Radoslav Bačić, Žiga Brunner, Jakob Frank, Karlo Foller, Hinko Hladaček, Jaroslav Horyna, Josip Kamnikar, Felix L Lay, Mijo Majer, Josip Marschal, Aleksa Morfidis Nisis, Josie Petru, Julije Schultz, Antun Seibal, Ivan Sladaček, Dragutin Trišler, Ivan Nepomuk Trišler, Mirko, pl. Drago Turany.

¹ Pod istim naslovom autorica je održala predavanje na Međunarodnom muzikološkom skupu: “Franjo Ksaver Kuhač (1834. – 1911.): Glazbena historiografija i identitet”. Skup je organizirala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU) u Zagrebu od 27. do 29. listopada 2011. godine. Ovaj tekst je konkretizacija tog predavanja.

Grada *Slovnika* složena je u devet kutija srednje veličine, od kojih osam sadrže materijale za povijest hrvatske glazbe, dok je deveta kutija mješovitog sadržaja. Devet svežnjeva nosi Kuhačevom rukom ispisane podatke o sadržaju: Diletanti naši na glazbenom polju (130 priloga); Slovenski glazbenici (197 priloga); Srpski glazbenici (262 priloga); Tuđinci koji su nam pomagali u našem glazbenom radu (267 priloga); Tuđinci koji su se u svojim kompozicijama sjetili Hrvata (11 priloga); Strani glazbenici hrvatskog podrijetla (62 priloga); Stručni graditelji glazbala (122 priloga); Štampari kajda (22 priloga); Pučki guslari, panduri, gradski glazbenici itd.⁵

Kuhač je sabirao svaki podatak o glazbeniku i prilagao ga uz njegovo ime. Tako je nastao skup objavljenih i rukopisnih priloga koji sadrže:

- kompletne knjige
- Kuhačeve prijepise glazbenih djela ili njihovih fragmenata
- Kuhačeve prijepise fragmenata povijesnih djela
- Kuhačeve prijepise odlomaka iz biografsko-bibliografskih djela
- mnogo članaka, prikaza, osvrti, vijesti i dr. izreznih iz časopisa ili novina ili prepisanih rukom
- tiskanih plakata, poziva, fotografija
- podatke prepisane sa skladbi koje je Kuhač posjedovao.

Za kompletiranje dokumentacije u ovom radu bilo je neophodno proučavati, obraditi i prepisati više od stotinu priloga i naslova, većinom iz periodike, na koje je Kuhač upućivao u svojim opaskama.

Materijal u *Slovníku*, iako različit po načinu prezentiranja, podrijetlu, vrsti i kvaliteti, pruža uvid u najbrojnije i najkompletnije bibliografske podatke tog doba. Mali je broj izvornih, originalnih Kuhačevih biografskih zapisa. Većinom su to tekstovi preuzimani iz većih djela ili tiska, objavljeni, najčešće, prigodom smrti glazbenika. Prilozi u dnevnim listovima i periodici, uglavnom potaknuti nastupima, izvedbama ili objavljivanjem djela pojedinih glazbenika, uvršteni su kao bibliografski podaci. S današnjeg stanovišta, oni su svojevrsna dokumentacija o afirmaciji glazbene kulture 19. stoljeća putem tiska.

Najviše podataka za *Slovník* Kuhač je crpio iz popularnog tjednika *Vinac pouki i zabavi*⁶ koji je više od trideset godina bio ogledalo kulturnog i javnog života Hrvata u drugoj polovici 19. stoljeća. Kuhač je i sam često surađivao u *Vincu* kao pisac studija, članaka i kritika. Rubrika "Listak u Vincu" zanimljiva je po nizu kratkih, ali važnih priloga iz svih oblasti kulturnog života, pa i glazbe. Prilozi su bili anonimni, stoga se danas sa sigurnošću ne može ustvrditi tko je autor često vrlo kritički obojenih tekstova. Kao izvori podataka Kuhaču su poslužili tjednik *Dragoljub*⁷ (vrlo sličan *Vincu*), zabavno-poučni časopis *Naše gore list*,⁸ prvi

5 Broj priloga prema registraciji Arhiva HAZU.

6 Izlazio je u Zagrebu od 1869. do 1903. godine.

7 Izlazio je 1858., 1867. i 1868. godine.

8 Izlazio u Zagrebu od 1862. do 1866. godine.

hrvatski glazbeni časopis *Gusle*,⁹ časopisi *Književna smotra*, *Dom i svijet*, *Pjevački vjesnik*, *Škola* te dnevnic *Obzor*, *Danica ilirska*, *Pozor*, *Narodne novine*, *Agramer Tagblatt*, *Agramer Zeitung*, kalendar *Bog i Hrvati* i dr.

Opseg, kvaliteta i karakter priloga ovisio je o materijalu koji je Kuhaču bio dostupan pa razmjera broja priloga i umjetničko značenje glazbenika (prema tadašnjim i današnjim mjerilima) nije uvijek proporcionalan. Ima dosta slučajeva da je Kuhač u *Slovníku* uvrstio glazbenika na temelju jednog jedinog podatka te da je sva dokumentacija na tome i ostala. To je ovisilo o djelatnosti i trajanju djelovanja pojedinoga glazbenika ili glazbenog djelatnika, o mogućnostima pribavljanja i dostupnosti dokumenata, o društvenim, političkim i komunikacijskim uvjetima koji su tada vladali. Zanimljivo je da je Kuhač vrlo rijetko retroaktivno polazio u istraživanje i pribavljanje dokumenata, nego je to najčešće činio paralelno s djelatnosti pojedinih ličnosti. Pronađeno ime je dokumentirao i nastojao pratiti njegov razvoj. Na taj način, ali ne samo zbog toga, Kuhač je sačuvao sve komponente glazbeno-stvaralačke i glazbeno-reproduktivne piramide jednog vremena i prostora. Tako se u *Slovníku* uz bok jednom Krežmi nalazi i jedan Felix Lay (pjevač), jednom Đuri Trišleru Josip Blau (violinist), jednom Ivanu Nepomuku Hummlu izvjesni Maršal, Herzog, Lauer ili koji drugi danas nama anonimni glazbenik. Baš takav način bilježenja podataka i dokumentiranja postao je i ostao jedan od izazova za današnje istraživače, a i temeljno polazište u istraživanju. Prvenstveno zahvaljujući Kuhačevoj dokumentaciji imamo polazište, a zahvaljujući njegovoj objektivnosti u dokumentiranju nismo opterećeni te smo u mogućnosti današnjim mjerilima vrednovati njihov rad i naći im mjesto u povijesti hrvatske glazbe. Osim toga, dokumenti koje je Kuhač prikupio i ostavio ne samo da postoje kao činjenica, svjedok vremena, dakle kao naša kulturna prošlost, nego oni omogućavaju revitalizaciju djela nastalih u to doba. Oni stvaraju mogućnost osluškivanja glazbenoga govora njegova epohe, boje njegovih melodija i harmonija. Tako oživljena ova djela mogu povezati vremena, današnje je i prošlo – ona su linija kroz povijest našeg duha. Pogotovo u naše suvremeno vrijeme kada se duhom i srcem ruše granice podrijetla, pripadnosti, predrasuda, estetike i funkcije.

POPIS OSJEČKIH GLAZBENIKA

Bela pl. Adamović Čepinski

Bela pl. Adamović Čepinski (Čepin kod Osijeka, 1856. – Osijek, 1934.)¹⁰ bio je član plemićke obitelji Adamović čija su se imanja prostirala na oko 30.000 hektara u sjeveroistočnoj Slavoniji. Moglo bi se pretpostaviti da je takvom materijalnom osnovom, koja je bila daleko povoljnija nego kod mnogih talentiranih mladih ljudi građanskog

9 Izlazio je 1892. godine pod uredništvom Vjekoslava Klaića i Vjenceslava Novaka.

10 Grada iz Kuhačeve ostavštine: *Slovník*, A 71–81; Kuhač, Franjo. Jela. Balet u jednom činu, glazba od Bele pl. Adamovića Čepinskog. // *Prosvjeta* 6(1898.), str. 375–379.

podrijetla, imao mnogo više izgleda za solidno obrazovanje i umjetničku karijeru. Međutim, pokazalo se da je to veliko imanje bilo teret mladom glazbeniku. Kada se sa 34 godine uspio riješiti svih obaveza povezanih s poslovima za koje nije imao smisla ni interesa, bilo je možda već i kasno za jedno solidno glazbeno obrazovanje. Kako ni obrazovanje bez podrške talenta ne može dati garanciju kvalitete jednog umjetničkog djelovanja, s razlogom se može postaviti pitanje: Zašto Bela Adamović nije postigao takav uspjeh u svom glazbenom stvaralaštvu kakav su njegovi kritičari priželjkivali i pretkazivali?

Biografiju Bele Adamovića objavio je Kuhač u časopisu *Vienac* 1898. godine. Bela Adamović rođen je 15. rujna 1856. godine u Čepinu, nedaleko od Osijeka. Djetinjstvo je proveo u Osijeku u obiteljskoj kući Adamović, a poduku u glazbi dobivao je od renomiranih osječkih pedagoga Đure Trišlera, Dragutina Hercega i Ivana Nepomuka Hummla. "Dotjerao je, prema Kuhaču, do glasovitog virtuozu." Kasnije je u Beču učio u Visokoj školi za kulturu tla kako bi gospodario obiteljskim imanjem. No ne zadugo: prodao je prezaduženo imanje Čepin i vratio se u Beč, gdje se posve posvetio glazbi. Sistematska poduka iz teoretskih glazbenih disciplina rezultirala je orkestralnim kompozicijama i baletom *Jela*.¹¹ Ako je itko od mlađih glazbotvoraca sposoban da nastavi Lisinskijev rad, to je gospodin Adamović", pisao je Kuhač u osvrtu na Adamovićeve balet *Jela*.¹¹

Kuhač bilježi sljedeće Adamovićeve kompozicije:

- *Andante religioso* za orkestar
- *Adagio u f-molu*
- *Jela*, balet na temelju Ruckertove basne prema sinopsisu L. Frapparta.

Ova tri navedena djela izvedena su u Zagrebu: *Andante religioso* izvelo je Kolodne 3. veljače 1893. godine, *Adagio u f-molu* izveden je 1896. godine u Hrvatskom zemaljskom kazalištu, a balet *Jelatakođer* u kazalištu 16. siječnja 1898. godine. Prema osvrtima na premijerno izvođenje baleta, koji su sačuvani u Kuhačevu *Slovníku*, može se zaključiti da je zanimanje za djelo bilo znatno i da su se uglavnom svi kritičari slagali u potvrdi njegove kvalitete.

U *Hrvatskoj domovini* (od 17. siječnja 1898. godine) kritičar V.F. iznosi sljedeće: "Vidi se glazbotvorac naginje više ozbiljnom genreu, za koji ima nesumnjivi talent... Gosp. Adamović poznaje dobro modernu glazbu, osobito novije njemačke škole..." Analizirajući koreografsku fakturu, kritičar primjećuje da se u baletu javljaju samo dva, tri plesa, "a sve ostalo je neveselo slikanje neveselih prizora... U prizoru bure... glazba sadržaje mnogo liepoga, te se ne može govoriti, da je samo diletantska".

Najkompletniji prikaz Adamovićeve rada, kao i najstudiozniji osvrt na balet *Jela* objavio je Kuhač u *Vienacu* 15. lipnja 1898. godine, nakon treće ili četvrte izvedbe djela. O samom baletu Kuhač je, između ostalog, izrekao sljedeće

¹¹ Kuhač, Franjo. *Jela*. Balet u jednom činu, glazba od Bele pl. Adamovića Čepinskog. // *Prosvjeta* 6(1898), str. 375–379.

mišljenje: "Čin je po sebi poetičan, ali toliko slabo izradjen, što ne odgovara modernomu baletu, jer je po formi više pantomima nego li baliet, ili da drugačije kažem, *Jela* jest melodrama bez riječi."

Kuhač koristi priliku iznijeti svoje viđenje hrvatskog baleta: "Još bismo željeli bili, da je sujet baleta crpljen iz pučke naše literature, u kojoj imade dosta prelijepih priča čarobnoga ili polumitoloskog sadržaja, ili da je bar gradjen na temelju koje pjesme domaćeg pjesnika. Priznajem rado, da se u baletu *Jelene* proslavljuje neimaština ni u jednom pogledu jer je sadržaj njezin sveopće bajoslovni, a kratak smisao mi je taj, da se kori taština i lakomost za zlatom. Ali i to bi se dalo odjenuti u hrvatsko ruho (...) Ali još je nešto tuj, što bi hrvatskom baletu u prilog bilo, a to su pučki naši plesovi, od kojih imademo više od pedeset raznih vrsti, jer najkarakterističniji momenti u svakom baletu ipak su narodni plesovi. Ti pako ne treba da su samo i vazda valcer, tarantella i kankan. Neka se naši pučki plesovi za kazališnju porabu poljepšaju, ukusno izrade i fino izvode, pa eto ti novo i liepo."

Stojeći i ovaj put čvrsto na obrani narodne umjetnosti, Kuhač se gotovo puritanski okomljuje na prodor modernih strujanja u baletu i piše: "Nismo kapucini, ali ono iskrivljavanje tiela i nepristojne pozicije i kreti u modernom baletu niti su liepi, niti pružaju gledaocu umjetnički užitak."

Jedan duži citat iz ove kritike u potpunosti će ilustrirati Kuhačevo mišljenje o glazbi baleta *Jela* i o skladateljskim sposobnostima njenog autora: "Glede glazbe baleta *Jele* mogu samo najpovoljnije reći: Gosp. pl. Adamović glazbeni je talenat prvog reda. (podvukao F. K.) On ima bogatu glazbenu fantaziju i rietku izumnu snagu naročito za ritmijske tvorbe (...) Uz to je Adamović pristaša melodijskog principa i dokazuje svojom glazbom da se može i s melodijom izraziti svaka čuvstvena niansa, te i predmet na tanko karakterizirati, dapače još i bolje, a za stalno ljepše i za slušaoca ugodnije, nego s melodijom. Instrumentacija njegova stoji na visini modernih glazbenih stečevina, a da ipak ne oponaša nikoga. Glazba baleta provedena je s početka do kraja logično i umjetnički lijepo. Nigdje nije povrijedjena proporcija, jer je simetrija i euritmika dosljedna; pojedini dijelovi korespondjuju medju sobom, kako to zahtieva umjetnička izvedba, a koncepcija je svugdje jasna... Pa premda Adamović ne teži za tim, da bude po što po to originalan, ipak je, ipak je sve u njega novo, samoniklo bez ikakvih tudjih prizvuka. Prava je slast slušati njegovu glazbu, ali i slast je pročitati njegovu partituru. Ta je u pravom smislu riječi: rad umjetnički, koji rad može zadovoljiti i najstrožijoj kritici... Tvrdim dakle još jednom, da je glazba *Jele* skroz originalna i da svaku pojedinu scenu izvrsno karakteriše. Pravi je remek-djelo prizor oluje i bure. Ne poznam glazbeno djelo u kojem bi se strahovit no i inpozantan takav prirodni pojav bolje karakterisao."¹²

¹² Originalni rukopis baleta *Jela* bio je pohranjen u Muzeju Slavonije Osijek.

Neumorni Kuhač u svojoj ideološkoj borbi za hrvatsku nacionalnu umjetničku glazbu nastoji pridobiti Adamovića. Smatra da su Hrvati premali narod, koji nema dovoljno sredstava boriti se na “glazbeno kozmopolitskom polju” i da je “komponisti Hrvatu... spas njegove budućnosti samo u hrvatskoj glazbi... Ma koliko smo voljni i dužni pokloniti se takvu znamenitu talentu i umjetničkim sposobnostima gosp. pl. Adamovića, to ipak ne mogu” – piše Kuhač – “a da ga ne upozorim, pa i molim, da u buduće posveti svoje glazbene sile i svoje umieće našoj hrvatskoj narodnoj glazbi... Mi Hrvati pako proučili smo našu pučku glazbu i njene osobine pomoću analize već tako, da bi mogao obdareni komponista stvoriti i veliku kompoziciju a početka do kraja u često hrvatskom duhu, a da i ne upotribe pučke motive.”

Koliko je Adamović prihvatio Kuhačeve sugestije mogla bi pokazati tek analiza njegovih kasnije nastalih skladbi. Ipak, postoje podaci koji kazuju da Kuhačeve riječi nisu ostale bez odjeka. U *Slovníku*, u građi sakupljenoj pod Adamovićevim imenom, nalazi se Kuhačeva bilješka iz 1899. godine iz koje se razabire da su se kontakti dvaju glazbenika održavali upravo zbog Adamovićeve probuđenog zanimanja za narodnu glazbu. Kuhač bilježi da ga je Adamović posjetio i molio da mu protumači glavna pravila hrvatske pučke glazbe “pošto se želio hrvatskoj glazbi posvetiti. Ja sam mu zadovoljio” – piše Kuhač – “te kroz jedno dva ili tri sata tumačio osobine naše glazbe, a on je mnogo bilježaka napravio. Kadkad je bio gotovo presenećen mojim istraživanjem”.

Iz originalnog Adamovićeve pisma Kuhaču iz iste građe doznaje se da je proučio poslanu mu knjigu *Osobine narodne glazbe* i želi da narodne pjesme “pobuđuju domaće komponiste za čim obilatiji i ljepši rad u duhu narodne glazbe...”

U svom pregledu glazbenog života u Đakovačkoj biskupiji Kuhač piše o Adamoviću kao o “znamenitom glazbenom stvaralačkom talentu” i najavljuje njegovu operu, u kojoj “nastoji da ova bude što više u hrvatskom duhu. U tu svrhu” – bilježi Kuhač – “proučava našu pučku glazbu velikim marom... te prisluškuje pučkom pievu, ne bi li taj piev navratio njegovu fantaziju na hrvatsku”.¹³

Slava Atanasijević

Slava Atanasijević (Osijek, 1856. – Beč, 1897.) prva je žena “glazbotvorica i glasoviračica”.¹⁴ Kuhač je poznavao Slavu (Alojzu) još iz svoga osječkog razdoblja kada joj je davao poduke iz književnosti. Ponovna veza ovo dvoje

glazbenika (koju je moguće pratiti kroz Kuhačeva pisma) uspostavila se neposredno prije 1879. godine, kad je Slava poslala svoje skladbe Kuhaču u Zagreb.

U prvom pismenom odgovoru Kuhač izražava svoje zadovoljstvo, ali iznosi primjedbe i komentare: “Veselim se od srca da se je dala na glazbotvorstvo baš zemljakinja moja, koja zbilja neobični talenat imade i lijepog si znanja stekla.(...) Ja bih odmah Vašem opusu i ocjenu napisao, da niste za temu njemačku melodiju izabrali. Odgoj vaš, a više manje svijuh nas bio je toliko pod tuđim uplivom, da nam se uslijed toga upravo ono mili što nije naše. Nu ako je nas nauka naša na krivi put hćela tjerati, to moramo nastojati da se iz vlastite snage otresemo toga jarma.”

Kako je Kuhač upravo u to vrijeme pripremao svoju zbirku narodnih napjeva za tisak, osvrnuo se i na njezin sadržaj i svrhu: “Iz toga pako slijedi da je prava nužda, da jednom zbirka takovih popievaka izlazi, u kojoj su samo naši napjevi. Na koncu zbirke moje obielodanit ću sve one tuđe popievke, koje su se u nas uvukle, te na koje se hrvatski, srbski ili slovenski tekst pjeva, naznačiv izvor mu. Preporučio je da radi “modernih forma fantazije” treba uzimati, ne jednu, nego dvije ili tri melodije koje se “te sad ovu, sad onu varira uplećuć zgodne kadenze, prelaze i ritornelle”.¹⁵

U sljedećem pismu¹⁶ Kuhač traži od Slave “biografiju, fotografiju i sve kompozicije štampane i neštampane”. Kako bi zadovoljila sve zahtjeve, Kuhač u pismu postavlja dvadesetak pitanja na koja treba odgovoriti, što pokazuje sistematiku njegova rada.¹⁷

Iako je Slavina biografija temeljna tema i sljedećih Kuhačevih pisama, javljaju se i druge vezane za nacionalnu i kulturnu problematiku toga doba, posebno u Osijeku. Kako je Slava rođena u pravoslavnoj obitelji, postavilo se pitanje narodnosti, tim više što je njezin otac (prema Kuhaču) bio simpatizer ilirskog pokreta i dopisivao se s Gajem. Kako je Kuhač bio naumio da Slavinu biografiju uvrsti u svoj članak o dvije hrvatske umjetnice, tražio je njezin pristanak jer je ona već imala problema kod ugovaranja nastupa u Srbiji. “Da li se hoćete priznati hrvatskom umjetnicom” – piše Kuhač – “jer neću da kašnje koje srbske novine kažu da Hrvati prisvajaju i Srbkinje, te ih, hoćeš nećeš, med hrvatske umjetnike stavljaju. (...) Meni je taj nesretni rad dosadan do zla Boga, nu ja ga ne mogu izravhati. (...) Osvedočen sam da je tomu više truje sadanje politike kriva nego li narod sam (...) Izvolite se dakle o tom izjaviti, te ako hoćete biti uvrštena u red hrvatskih umjetnikah.”¹⁸

Odgovore Slave Atanasijević na Kuhačeva pitanja nalazimo u njezinim sačuvanim pismima u građi za *Slovník*:

¹³ Kuhač, Franjo. Glazba u đakovačkoj biskupiji. // Spomen cvieće iz hrvatskih i slovenskih dubrava (1900), str. 308–309.

¹⁴ Građa iz Kuhačeve ostavštine: *Slovník*: “Hrvatski glazbenici” A 99–104 i “Srpski glazbenici” br. 17; Kuhačeva korespondencija: knjiga VI, br. 155, 235, 275, 295, 309, 320; Kuhač, Franjo. Dvije hrvatske umjetnice. // Vienac 9(1879), str. 668–669. 48, str. 764–767 (Maca Matačić i Slavica Anastasijević); Zbirka muzikalija i audiomaterijala NSK: (1) Aloysia Slava Atanasievs: *Reflets du Printemps: Polka Caprice*, Op. 6. Leipzig, Stich & Druck von Engelmann & Mühlberg, signatura: H1-4*-3010, (2) Slavka Atanasiević: *Fantasie de Concert*, Op. 1. Leipzig, Stich & Druck von Engelmann & Mühlberg, signatura: H2-4*-1372, (3) Aloysia Slava Atanasievs: *Chansonette Slave*, Op. 2. Leipzig, Stich & Druck von Engelmann & Mühlberg, signatura: H1-4*-3011 (dva primjerka ove skladbe).

¹⁵ Korespondencija: knjiga VI, br. 155.

¹⁶ Korespondencija: knjiga VI, br. 235 od 24. rujna 1879. godine.

¹⁷ Izbor iz postavljenih pitanja: “Gdje ste se školovala? Od koga ste prvi nauk u glazbi dobila? Tko vas je potaknuo da se kompoziciji posvetite? Od koga ste kompoziciju i glasovir učili, po kojem autoru i kako dugo? Jesu li se roditelji Vaši protivili da se glazbi posvetite ili su to odobrivali, te Vas bodrili u nastojanju Vašem? Šta volite više: komponirati ili glasovirati, a kojeg od glazbenika korifejah štujete najviše?” Korespondencija: knjiga VI, br. 235 od 24. rujna 1879. godine.

¹⁸ Korespondencija: knjiga VI, br. 275, br. 309.

“Što me pitate gospodine, dal mi je pravo da me nazovete hrvatskom umjetnicom. Na to Vam mogu kazati da, ne samo da mi je pravo, nego mi je i vrlo milo. A pri tom znate i sami gospodine, da umjetnost ne nalazi nikakve narodnosti i da se nijedan izobražen čovjek i sasvim pametan čovjek o tom neće prepirati. Meni je svaka narodnost jednaka. A da mi je hrvatska milija nego svaka druga, to može svatko misliti već zato što sam se u hrvatskoj rodila. (...) A moja je želja onome narodu hasniti i pomagati, koji me voli, prisvaja i uvažava, a ne onima koji me gone i koji mi pakoste.”¹⁹

Slijedom dvaju posljednjih Kuhačevih pisama doznaje se da je Slavina biografija objavljena u *Viencu*, pod naslovom “Dvije hrvatske umjetnice”,²⁰ da joj je poslao 30 brojeva za obitelj i prijatelje, uz popis imena, moli je da potakne Osječane koji su se predbilježili za njegovu zbirku narodnih pjesama, moli da “sabere nešto pretplatnika” i zaključuje: “Jel’ te da je to žalosno, kad mora čovjek za narodno djelo takve vrsti kupca loviti?”

Kuhač se tuži na nerazumijevanje osječke društvene javnosti prema njemu, njegovu djelu i kulturnom napretku: “Osječani bi se tu j morali drugačije iztaknuti (...) zastupstvo grada Osijeka na molbenicu onu, koju je društvo Matica hrvatska podniela prije godinu dana u stvari moje zbirke gradu Osijeku, sve do danas odgovorilo nije.” Koliko je to pogodilo Kuhača kazuje nastavak pisma s “prijetnjom” koja se ostvarila 30 godina kasnije: “E pa dobro, ali tada neka se rodno moje mjesto ne tuži, ako ja znatnu svoju knjižnicu i druge antikne stvari ostavim kojem zagrebačkom, a ne osječkom zavodu (...) Osijeku je uvijek samo na umu spekulacija s drvom, suhom ribom i suhimi šljivami (...) nema u našem zavičaju nikakvoga duševnoga uzhita, bez koga pako nikada ni jedan grad do kakve važnosti i blagostanja došao nije.”²¹

Prema Kuhačevu objavljenom tekstu “Dvije hrvatske umjetnice” u *Viencu* 1879. godine: Alojza Slava Atanasijević potiče od pravoslavnih roditelja, rođena je 19. studenoga 1856. u Osijeku u Donjem gradu. Otac gradski fizik bio je izvrstan liječnik, vrlo učen, mnogo je učinio za napredak kulture u Slavoniji, posebno u Osijeku. Mnogo je radio u doba ilirizma i dopisivao se s Gajem zbog čega su mu pregovarali pravoslavci u Slavoniji.²² Pjevanje je Slavu podučavao Ivan Nepomuk Hummel, guslanje Teodor

Machulka, a glasovir Gjuro Trišler.²³

Vladimir Hafner

Vladimir Hafner (Osijek, 1886. – Osijek, 1907.) još je jedna tragična figura među prerano preminulim osječkim skladateljima.²⁴ Kad je umro, imao je samo 21 godinu, a ostavio je velik broj solopo pijevara, instrumentalnih i tamburaških skladbi, čak i glazbeno-scenskih djela. Prema Kuhačevu sudu, u skladbama Vladimira Hafnera nazire se skladateljski talent, ali nesistematsko glazbeno obrazovanje, brzina komponiranja, a rana bolest i smrt nisu omogućili da se njegove sposobnosti razviju.

Nemoguće je potvrditi ili opovrgnuti Kuhačevo mišljenje jer zasad nije poznato gdje se nalaze Hafnerove skladbe i jesu li uopće sačuvane. Potrebno je nastaviti traganje za njegovim djelima, kako bi se mogla podvrgnuti suvremenoj kritičkoj analizi, na temelju koje bi Hafnerovo ime našlo svoje mjesto u povijesti hrvatske glazbe.²⁵

U Kuhačevu *Slovníku* nalazi se relativno bogata građa koje se odnosi na ime Vladimira Hafnera, gotovo sva iz 1907. godine, godine njegove smrti. *Tanburica*²⁶ donosi pregled Hafnerovih djela s osvrtom na njegov prevodilački rad²⁷ i na rasprave objavljene u *Tanburici*, *Narodnoj obrani* i *Glazbenom viesniku*. “Kompozicije su mu uspjele” – piše anonimni izvjestitelj – “čemu su dokaz krasni uspjesi sa silnih koncerata na kojima su se izvađale.”

Osječka *Narodna obrana*²⁸ s osobitom je simpatijom pozdravila akciju ondašnjih njegovih prijatelja “koji si postavše za zadaću izdavati Hafnerove kompozicije, a mislim da će i uredništvo *Tanburice* ovu ideju prihvatiti” – piše komentator.

Iz iste godine sačuvana je prepiska između Kuhača i Vladimirova brata,²⁹ iz koje se razabire da je Kuhač dobio na analizu rukopise kompozicija i da ih je vratio Dragutinu u Osijek, zajedno sa stručnom ocjenom za koju je bio zamoljen. Kuhačev rukopis ocjene i Vladimirove biografije

23 Literatura o Slavi Atanasijević: Malbaša, Marija. Glazbeni život u Osijeku. // *Osječki zbornik* 9–10 (1965), str. 137–187.; Atanasijević, Slavka. // *Muzička enciklopedija* 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971, sv. 1, str. 79.; Atanasijević, Slavka (Aloysia) // *Leksikon jugoslavenske muzike* 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, str. 23.; Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava. Srpski muzičari u Kuhačevom biografskom slovníku. // *Zbornik radova Kornelije Stanković i njegovo doba*, uredio Dimitrije Stefanović. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Muzikološki institut SANU, 1985., str. 259–286.; Marijanović, Stanislav. Atanasijević Slavka – Aloysia, pijanistica i skladateljica. // *Hrvatsko pjevačko društvo «Lipa» u Osijeku 1876–1986*, Osijek, 1987. Str. 346.

24 Građa iz Kuhačeve ostavštine: *Slovník*, H 9–16; Hrvatski državni arhiv, korespondencija, kutija XVII, br. 110, 118 i 121; *Tanburica*, br. 10 od 15. listopada 1907. godine; *Narodna obrana*, 1907. godine.

25 Iz Kuhačeva pisma Vladimirovu bratu Dragutinu od 30. studenoga 1907. godine (Hrvatski državni arhiv, Kuhačeva ostavština XVII, br. 118) doznaje se da je partituru operete *Seoska sablast* Vladimir oporučno ostavio Društvu poštanskih i brzojavnih činovnika u Osijeku. U pismu od 4. prosinca 1907. godine Kuhač piše da vraća Dragutinu Vladimirove kompozicije uz prijepis ocjene koju je priložio njegovoj biografiji. Prema tome, kompozicije su vraćene u Osijek i zasad nije poznati jesu li su sačuvane.

26 *Tanburica*, br. 10 od 15. listopada 1907. godine.

27 Vladimir je prevodio s češkog jezika.

28 *Narodna obrana*, 1907. godine.

29 U Kuhačevoj korespondenciji (Hrvatski državni arhiv, Kuhačeva ostavština XVII) nalaze se tri pisma koja je Kuhač uputio Dragutinu Hafneru na adresu: Osiek 1, Ilirska ulica 11. Sva tri pisma (br. 110, 118 i 121) napisana su neposredno nakon Vladimirove smrti 1907. godine.

19 *Slovník*, A 100, Osiek 24. listopada 1879.

20 Kuhač, Franjo. Dvije hrvatske umjetnice. // *Vienac* 9(1879), str. 668–669. 48, str. 764–767 (Maca Matačić i Slavica Anastasijević). U građi se ime glazbenice javlja u nekoliko oblika: Alojza, Aloysia, Slavica, Slava, Slavka.

21 Korespondencija: knjiga VI, br. 309, br. 320.

22 Slava je imala neprilike kad se prijavila održati koncert u Somboru i kad su je odbili. Piše Kuhaču: “Posle toga slučaja dodje Dr. Paču u Sombor da daje koncert, pa čujući za mene da sam tamo, zaželi da mu ja sa svojom svirkom pomognem na koncertu. A plemenite srpske gospe njega odgovoriše i skoro mu zabraniše i gospodin Paču me nesmede pozvati.” (*Slovník*, A 101).

čuvaju se u građi za *Slovník*, a kako nisu objavljeni, donosim ga uz djelomična skraćenja:³⁰

“Hafner Vladimir Josip rodio se dne 10. prosinca 1886. u Osieku. Otac mu je bio češkog porijetla. Vladimir je završio pučku školu i četiri razreda gimnazije u Osieku. Želeći se posvetiti pučkom učiteljstvu, upisao se u osječku mušku preparandiju, ali koju je morao već u drugom tečaju ostaviti bolesti radi. U preparandiji učio je i glazbu, i to pjevanje po kajdama i glasovir, odnosno orgulje, a učio je tuj i počela glazbene harmonije po knjizi Vjenceslava Novaka. Privatno se pako mnogo i ustrajno bavio tamburanjem, na kojem je glazbalu dotjerao do liepe vještine. A onda kada je istupio iz preparandije, bavio se isključivo glazbom te je živo želio da ide na praški konzervatorij gdje bi se mogao stručno naobraziti u glazbi. Ta mu se želja nije ispunila zbog materijalnog nedostatka... No imajuć Vladimir ipak neku glazbenu spremu, postao je zborovodjem nekih osječkih pjevačkih i tanburaških družina.

Počeo je komponirati i to za muške zborove i komade za tanburaški orkestar. U to doba, god.1905. dobio je poziv da dodje u Lavov u Galiciju, te da preuzme vodstvo tamošnjeg Hrvatskog pjevačkog i tanburaškog društva *Graničar*. (...) Ne mogavši Vladimir podnijeti napor putovanja, jer je bio i sada još slabog zdravlja, povratio se nakon dva mjeseca kući u Osiek... Sušica je sva više napredovala, ma koliko ga je mati njegovala. To nije međutim njega smetalo, da ne bi radio na glazbenom polju. Uglazbio je njemačku operu *Vlatka*, za koju mu je pisao libreto bečki književnik Richard Bauer. Do polovice ju je svršio, ali dalje nije mogao... Umro je 21. rujna 1907. u Osijeku, gdje je i pokopan. Kako su Osječani štovali Vladimira, vidilo se na njegovom pogrebu, kojem su prisustvovali mnogi građani, djaci i druga mladež, a dakako i množina prijatelja i štovatelja njegovih.”

Uz ove biografske podatke koje je dobio od Vladimirova brata Dragutina, Kuhač je prepisao i dio Dragutinova pisma s podacima o kompozicijama i popisom naslova od kojeg ovom prilikom donosi samo globalni pregled:

“U svemu je Vladimir radio na glazbenom polju pet godina – pisao je Dragutin. Za to kratko vrijeme stvorio je kao glazbeni samouk jedno 150 djela. Kompozicije njegove izvajale su se često na koncertima i to vazda s dobrim uspjehom... U ostalom nije samo pučke pjesme ukajdio i za muški zbor udesio, nego se bavio i literaturom. Bio je suradnikom osječkih novina *Narodna obrana*... Isto tako pisao je nekoliko članaka glazbe se tičućih, koje je obielodanio u sisačkom listu *Tanburica* i *Glazbenom vjesniku*. Od njega potječu i tekstovi njegovih opereta *Seoska sablast*, *Veseli djaci* i tekstovi za njegove pjesme *Lovačka pjesma*, *Spominjanje*, *Novi red* i još za neke druge. U mladim danima bavio se Vladimir i slikarstvom...” U popisu kompozicija grupirane su popijevke za zbor ili solo glas uz pratnju klavira (24), instrumentalne (3), opere i operete (3), koračnice za tamburaški zbor (15), plesovi za

³⁰ *Slovník*, H 9–26, prilozii H br. 9, 10, 23, 24 i 25.

tamburaški zbor (8), koncertni komadi za razne sastave (21), kompozicije udešene za tamburaški orkestar (10), uz opasku da je sudbina mnogih kompozicija nepoznata.

Kuhačevu kritiku pod naslovom “Moj sud o glazbenim radnjama Vladimira Hafnera” iz pisma bratu Dragutinu od 4. 12. 1907. donosim u cijelosti: “Nije zamjeriti Vladimirovom bratu Dragutinu Hafneru, što je uveličao glazbeni dar svoga brata Vladimira, te mislio, da bi ovaj bez dvojbe i bolje i ljepše stvari komponirao, da je ostao živ i zdrav.

Rado priznajem da je Vladimir zaista imao dara za razne glazbene kombinacije, da je umio nit misli raspredati, i da se u njegovim originalnim popijevkama obično sudara glazbeni ritam i glazbeni akcent s jezičnim ritmom i akcentom. Ali dara za takve melodije, koje bi slušaoca uznili, nije imao, njegove su melodije suhoparne, bez vatre i bez znatne invencije. Glede glazbene harmonije i glazbene ortografije bio je veliki siromak, te se iz ovih razabire, da nije dobio sistematske i stručne glazbene naobrazbe. Da je imao prilike stručno se školovati, komponirao bi za cielo i korektnije, a melodije njegove bile bi, možda od većeg efekta. Ta poznato je da se u nekim komponistima razvija vrutak melodije istom u kašnjoj dobi. No, tako ostao je Vladimir sav svoj viek socium dolorum, to jest diletant, koji nije upoznao sposobnosti svoje za stanoviti glazbeni rad, a taj je rad bio, ukajditi pučke melodije po živom predavanju puka. Da se on toga latio, jer je imao zvrstan glazben sluh, mnogo više bi koristio hrvatskoj umjetničkoj glazbi i njezinom razvitku, nego svojim kompozicijama. To sam razabrao iz njegove male zbirke ‘Dvadeset ljubavnih pučkih popievaka iz Slavonije za jedno grlo uz pratnju glasovira’. Ove pučke melodije dobro su i vierno ukajdjene, no glasovirska pratnja pokazuje na čovjeka, koji nije ništa temeljito izučio. Slično se ima i s onim pučkim popievkama, koje je on ukajdio i za muški zbor udesio, jer i tuj su melodije vierno bilježene, ali harmonizacija ništa ne vrijedi.

U ostalom takvi su svi naši diletanti koji imadu dobar sluh i nešto glazbenog dara, oni hoće samo komponirati ma da i nemaju za kompoziciju stručnu spremu. Ti naši diletanti našaraju silesiju papira, pa ako im uspije koji komad tako, da se nadju među slušaocima nekoliko mladih prijatelja, koji aploudiraju plodnom komponisti, tada istom ovaj ide u koji konzervatorij da nešto uči. Ja sa svoje strane mislim, da je bolje prije si steći stručnu naobrazbu, a nakon toga istom istrčati pred rudo.

A trebalo bi da naši komponiste proučavaju i tradicionalna pravila pučke hrvatske glazbe toli svjetovne, toli crkvene. Kada bi slijedili taj put, tada ne bi oni samo korektno komponirali, nego pogodili duh hrvatske glazbe. Ta nije svejedno uglazbiti njemačku ili hrvatsku pjesmu, njemačku ili hrvatsku misu; hrvatska misa mora imati drugi izražaj nego njemačka, a drugi nego hrvatska svjetovna popievka.

U kratko: Bez nauke nema u umjetničkoj glazbi napretka ma i koliko komponirali naši diletanti i samouci. Dalje se

može čovjek sam naobraziti i svoje znanje nadopuniti, ali prije toga mora imati stručni temelj. Za kompoziciju ne odlučuje kvantiteta nego kvaliteta.

Uza sve to ipak je vrijedno, da se Hafnerove kompozicije čuvaju od propasti, osobito ove koje je udesio za tamburaški orkestar... (kraj teksta nečitljiv)³¹

U Zagrebu dne 3. decembra 1907.

Fr. K. Kuhač³²

Ivan Nepomuk Hummel

Jedna od najistaknutijih glazbenih ličnosti Osijeka u drugoj polovici 19. stoljeća bio je Ivan Nepomuk Hummel (Đakovo/Kaloča, 1820. – Budimpešta, 1896.).³² Ne toliko kao stvaratelj, već kao vrstan organizator i pedagog stekao je još za života popularnost i poštovanje svojih suvremenika. Kuhač spominje Hummla kao virtuozu na harmoniju, ali posebno naglašava da je bio “velevješt organista, ravnatelj pjevačkog zbora, čovjek osobitog organizatorskog talenta, koji je sve umjetnike i diletante znao oko sebe sakupiti”.³³ U svom prikazu glazbe u Đakovačkoj biskupiji Kuhač bilježi da je Hummel “vrstan glasovirač i virtuoz na fisharmonici, zaslužan za osječki glazbeni život”.³⁴

Kratku Hummlovu biografiju Kuhač je napisao za časopis *Dom i svijet* koja je objavljena uz napomenu uredništva: “Ove podatke dobili smo dobrohotno od gosp. Fr. Š. Kuhača”.³⁵ “Ivan Nepomuk Hummel – piše Kuhač – rodio se je u Djakovu, gdje mu bijaše otac koralista stolne crkve. Glazbu je učio kod oca si. Učiteljski tečaj svršio je u Osijeku, te je postao učiteljem na ondješnjoj gradskoj glavnoj školi u unutarnjem dielu donjega grada. (...) Hummel je je stekao liepih zasluga za razvoj glazbene umjetnosti u Osieku. Priredjivao je više koncerta. Od 1870. bio je ravnatelj u osječkom sirotištu u gornjem gradu.”³⁶

31 Kratke biografske podatke o Vladimiru Hafneru objavila je Marija Malbaša u svom radu *Glazbeni život u Osijeku*, uz napomenu da se popis sačuvanih kompozicija nalazi u brošuri Josipa Brečaka, objavljenoj u Osijeku 1936. Malbaša, Marija. *Glazbeni život u Osijeku*. // Osječki zbornik 9–10(1965), str. 178. O V. Hafneru pisao je i Josip Andrić. Andrić, Josip. *Tamburaška glazba: historijski pregled*. Slavenska Požega: vlastita naklada, 1962.

32 Grada u Kuhačevoj ostavštini: *Slovník*, H 232–258; Hrvatski državni arhiv, korespondencija: knjiga IV, br. 101; knjiga V, br. 12, 79, 121, 244; knjiga VI, br. 61, 99, 318; knjiga VII, br. 55, 234, 279, 291; knjiga VIII, br. 42, 137, 287, 412; Kuhač, Franjo. *Glazba u đakovačkoj biskupiji*. // *Spomen cvieće iz hrvatskih i slovenskih dubrava* (1900), str. 298–309.; *Zbirka muzikalija i audiomaterijala NSK: (1) J. N. Hummel: Ave Maria*. Vienne, chez F. Glöggel & fils Editeurs de musique, signatura: H1-4*-3009, (2) I. N. Hummel: *Brodarska pjesma Ajte ani žurno sam*, rukopis.

33 Kuhač, Franjo. *Franjo Krežma violinski virtuoz i komponista*. // *Hrvatska vila*, I(1882), br. 6–12; 2(1882–1883), br. 6–11.

34 Kuhač, Franjo. *Glazba u đakovačkoj biskupiji*. // *Spomen cvieće iz hrvatskih i slovenskih dubrava* (1900), str. 307.

35 Originalni Kuhačev tekst na njemačkom jeziku, koji se čuva u Arhivu HAZU u gradi za Kuhačev *Slovník*, prilog H 233. Na hrvatskom je tekst objavljen u časopisu *Dom i svijet*, br. 6, 1892. godine. Kuhač, Franjo. *Slava Atanasiević skladateljica*. // *Dom i svijet* 6(1892).

36 Kuhač, Franjo. *Slava Atanasiević skladateljica*. // *Dom i svijet* 6(1892). Marija Malbaša donosi sljedeće podatke: “Hummel Ivan Nepomuk rođen u Kaloči u Mađarskoj 1820. Bio je u Osijeku gradski učitelj i organista župne crkve u tvrdi od 1845.-1870. Osnovao je crkveno glazbeno društvo, građansko pjevačko društvo i pokrenuo osnivanje gradske glazbene škole (...) Bavio se i kompozicijom. Gradska glazbena zaklada koju je osnovao ‘Esseker Gesangsverein’ nazvana je njemu ‘Hummelova zaklada’. U starijim godinama bio je direktor sirotišta. Umro je 1896. u Budimpešti, kamo je preselio sa sinom.” Malbaša, Marija. *Glazbeni život u Osijeku*. // *Osječki zbornik* 9–10(1965), str. 178.

Kuhač bilježi podatke o sljedećim Hummlovim skladbama:

- *Ljubav prema majci*, pjesma za glas i glasovir, 1865.
- *Slavenska pjesme*, izvedeno u Osijeku u korist Vukovih izdanja
- *Gospojinog društva četvorka*, za glasovir po narodnom napjevu, 1861.
- *Brodar i Ajte ani, žurno sam*, za muški zbor i tenor solo, objavljeno u Bisernici, izdao *Vienac*, 1886.
- *Lasta*, popijevka, *Vienac* 1874., br.19
- *Improvizacija slavenskih pjesama*, za harmonijum, svirao u Besedi narodne čitaonice u Osieku, 1866.
- *Ave Maria*, Piece pour Piano, Beč
- *Machenfest – Polka*, sa melodijom *Mi smo braćo...*, za glasovir
- *Impromptu fur das Harmonium*.

Alojz Katzhaller

Alojz Katzhaller (Osijek, 1783. – Osijek, 1859.) violinist je i skladatelj, najstariji osječki glazbenik njemačkog podrijetla kojeg bilježi Kuhač.³⁷ Njihovo poznanstvo datira iz vremena Kuhačeve mladosti u Osijeku, kada su njih dvojica zajedno muzicirali i često razgovarali. O Katzhalleru Kuhač je objavio širi članak u *Prosvjeti* 1899. godine, u kojem uz njegovu biografiju, njegova sjećanja i popis skladbi donosi i vrijedne podatke o glazbenom životu u Osijeku na početku 19. stoljeća. “Nije tada u Osijeku bilo opere, niti javnih koncerata, ali zato su tim više glazbovali u privatnim krugovima, jer je bilo mnogo dobrih glazbenih diletanata među građanima. (...) Mal’ ne svaki činovnik, trgovac, pa i mnogi obrtnici razumijevali su se u koje glazbalo. Jedan ili drugi od tadašnjih glazbenih vođa izabrao bi koju misu, razdjelio dionice te označio dan kada bi sudjelovači imali doći gradskom organisti k pokusu. Izim toga izveli su osječki glazbeni diletanti bar svakih osam dana gudački kvartet u privatnoj kojoj kući: sad kod Katzhallera, sad kod Lackenbacha, Epsteina, Hermanna, Turanija ili kod grofa Pejačevića, baruna Prandaua i dr.”

Alojz, trgovački sin, rano je pokazivao smisao za glazbu. U Osijeku je učio violinu i kompoziciju, a godinu dana usavršavao se u Beču. Iako je cijeli život bio trgovac, Katzhaller je usavršavao sviranje na violini i – prema Kuhaču – “dotjerao do violinskog virtuozu”. Kao jedan od najuglednijih građana postao je gradski zastupnik, ali muzicirao je s osječkim glazbenicima, pa i s Kuhačem. Njegovu gorljivost za glazbom, posebno violinom, kazuju i anegdote iz Alojzova života koje je Kuhač sakupio i objavio u spomenutom članku: njegovo dvanaestodnevno putovanje u Beč kako bi slušao Paganinija. Nakon neuspjeha na tom putu, dva je mjeseca čekao Paganinija u Veneciji, gdje je kupio i Guarnerijevu violinu na kojoj je virtuoz svirao.

37 Grada u Kuhačevoj ostavštini: *Slovník*, K 72; Kuhač, Franjo. *Alojz Katzhaller, violinski virtuoz i komponista*. // *Prosvjeta* 7(1899), 14, str. 451–455.

Kuhač donosi i popis naslova 29 Katzhallerovih violinskih skladbi koje mu je 1875. godine poklonila Alojzova kći, a koje je posjedovao još 1899. godine. Sve skladbe imenovane su njemačkim jezikom, ima više varijacija za jednu ili dvije violine, njemačkih pjesama, *ländlera*, poloneza i dr. Katzhallerovi manuskripti ne nalaze se u Kuhačevoj ostavštini jer su još 1911. godine, prema Kuhačevoj oporuci, uz 324 knjige dostavljeni Pjevačkom društvu "Kuhač" u Osijeku. Prema mojim istraživanjima, ova je građa izgubljena.

Pajo Kolarić

Pajo Kolarić (Osijek, 1821. – Osijek, 1876.) u posljednjih je pedeset godina postao simbol tamburaške glazbe, i to ne samo u Osijeku, nego i u Hrvatskoj. Sve što je o njemu napisano uglavnom se temelji na Kuhačevim podacima.³⁸

Dva Osječanina, Kolarić i Kuhač, bili su suvremenici i djelomično suradnici. Kuhač je prvi ostavio podatke o Kolarićevoj glazbenoj djelatnosti: predstavio ga je kao hrvatskog rodoljuba, sastavljača (izhitrilca) i izvođača varoških pjesama i osnivača tamburaškog sastava.

Najstarije podatke o njihovoj suradnji nalazimo u prvoj knjizi Kuhačeve zbirke Južno-slovenske narodne popievke iz 1878. godine. Popievka kojom započinje veličanstveni niz od 1600 notnih zapisa je *Miruj, miruj, srce moje* s tekstom Petra Preradovića iz 1845. godine.³⁹

U "opazki" uz pjesmu Kuhač piše: "Napjev toj pjesmi izhitriše koncem godine 1847. ili 1848. osječki tanburaši pomoću rodoljuba (a kasnije narodnog zastupnika) Paje Kolarića. Budući da niti tanburaši niti Kolarić ne bijahu vješti kajdam, pomisli ovaj na me, dječaka od 13-14 godina, koji sam svojim guslanjem i udaranjem u kitaru pozornost svoje okolice ponešto bio obratio na se. No budući da ja niesam donle nikada pokušao ukajditi napjeva, prihvatih ponudu Kolarićevo samo uz taj uvjet, da mi on tu popievku dotle pjeva dok ju se ja naučin oponašati na guslah. Kolarić to i učini, te kad sam napjev shvatio, stavim ga u kajde."⁴⁰

U biografiji Paje Kolarića, koju je Kuhač objavio u svojoj knjizi *Ilirski glazbenici*,⁴¹ također spominje njihovo prijateljstvo i glazbenu suradnju: "Čitatelj mora naime znati, da je Kolarić – kad je bio prvakom tanburaškog društva

– često dolazio mojemu ocu, pravom i vjernom svomu prijatelju. U takvim prilikama ukajdio sam ja pomoću svog učitelja u kitaranju Čaha I. Klimeša mnoge hrvatske pievne melodije, koje je Kolarić uz tanburicu pjevao. Videći kasnije Kolarić, da se ja ozbiljno bavim hrvatskom glazbom, dolazio je više mjeseci dan na dan k meni, kad se je iz ureda vraćao, od 1 do 2 sata, a to je bilo, čini mi se 1858. Tada mi je pjevao svoje i mnoge druge slavonske varoške popievke pa i nekoliko pučkih popievaka. Izviestvo znadem, da je on spjevao i druge, osobito šaljive pjesme, koje sam od njega slušao i napisao. (...) Pjesme, koje je on spjevao i za koje je i melodije ishitrio, išle su od usta do usta, te su ih čak i oni Osiečani pjevali, koji nisu ni umjeli, ni htjeli progovoriti hrvatsku rječ.

Od pjesama koje je on u to doba spjevao i melodisovao ili za koje je samo napjev ishitrio, poznate su mi ove" – piše Kuhač:

1. *Od sad, draga, tebe ljubiti ne ću.*
2. *Zašto, dragi, zlobu tajnu sprovodiš?*
3. *Kako može duša tvoje jedan dan bit' bez mene?*
4. *Vidiš, draga, lice moje.*
5. *Da znaš pravo srce moje.*
6. *Ta šta si se podbočila?*
7. *Radi tebe ja na kocku stavio sam.*
8. *U kavanu dojdoh, pred aduta sjedoh.*
9. *Potlam podne ode tata, pa ode i mama.*
10. *Šet'o sam se gore doli po zelenoj bašči.*
11. *Tko je srce u te dirno? Za ovu je pjesmu upotrebio napjev njeke njemačke pjesme.*⁴²

U knjizi *Ilirski glazbenici* Kuhač detaljno predstavlja Kolarićevo društveno-političku ulogu u osječkom životu, a samo na jednome mjestu spominje tamburaško društvo: "Kolarić je bio veliki veseljak, vješt naturalistički pjevač sa liepim bariton-grlom, izvrstan tanburaš i vatreni ilirski rodoljub. Godine 1857. ustrojio je tanburaško društvo, koje se sastojalo od šest lica. Gdje god je bio kakav prijateljski sastanak ili kakva narodna svečanost, evo Paja sa svojim društvom, te piri ideju ilirstva i simpatiju za narodni pokret. On i društvo njegovo bilo je vrlo obljubljeno u Osieku, a svojim hrvatskim popievkama i hrvatskim glazbenim komadima budio je i predobio mnoge – inače indiferentne Osiečane za Ilirstvo."⁴³

Temeljne podatke iz Kolarićeve biografije objavio je Kuhač 1900. godine u članku *Glazba udjakovačkoj biskupiji*, u kojem je izrečen sud o njegovim pjesmama: "Popievke njegove pjevale su se po cijeloj Slavoniji pa i drugdje, buduć je on pogodio ton hrvatski kao nitko drugi."⁴⁴

38 Građa u Kuhačevoj ostavštini: *Slovník*, Izhitrilci br. 2; Hrvatski državni arhiv, korespondencija, kutija XIII, 2 pisma iz Osijeka iz 1893. godine (životopis); Kuhač, Franjo. *Južno-slovenske narodne popievke*. Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1878. (sv. 1), 1879. (sv. 2), 1880. (sv. 3), 1881. (sv. 4); JAZU, 1941. (sv. 5). Sv. 1 – br. 208, sv. 2 – 430, sv. 4 – 1433, 1975. Kuhač, Franjo. *Glazba u djakovačkoj biskupiji*. // Spomen cvieće iz hrvatskih i slovenskih dubrava (1900), str. 306; Kuhač, Franjo. *Ilirski glazbenici: prilozi za poviest Hrvatskoga preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1893., str. 247–251; Kuhač, Franjo. *Razvitak tanbure i tanburaške glazbe u novije doba*. // *Suvremenik* 1(1906), II/S, str. 291–296.

39 Zbirka *Južno-slovenske narodne popievke* sastoji se od 1600 popievaka u četiri knjige koje je Kuhač u vlastitoj nakladi objavio 1878., 1879., 1880. i 1881. godine. Petu knjigu na temelju Kuhačevih rukopisa pripremili su Božidar Širola i Vladoje Dukat, a JAZU objavila 1941. godine. Kuhač, Franjo. *Južno-slovenske narodne popievke*. Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1878. (sv. 1), 1879. (sv. 2), 1880. (sv. 3), 1881. (sv. 4); JAZU, 1941. (sv. 5).

40 Kuhač, Franjo. *Južno-slovenske narodne popievke*. Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1878. (sv. 1), br. 2.

41 Kuhač, Franjo. *Ilirski glazbenici: prilozi za poviest Hrvatskoga preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1893.

42 Kuhač, Franjo. *Ilirski glazbenici: prilozi za poviest Hrvatskoga preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1893., str. 147, 148. Kuhač, Franjo. *Južno-slovenske narodne popievke*. Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1878. (sv. 1), 1879. (sv. 2), 1880. (sv. 3), 1881. (sv. 4); JAZU, 1941. (sv. 5). Sv. 1: br. 1, 15, 48, 208, 291, 317, 387; sv. 2: br. 430, 439; sv. 4: br. 1433, 1439.

43 Kuhač, Franjo. *Ilirski glazbenici: prilozi za poviest Hrvatskoga preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1893., str. 412.

44 Kuhač, Franjo. *Glazba u djakovačkoj biskupiji*. // Spomen cvieće iz hrvatskih i slovenskih dubrava (1900), str. 306.

Franjo Krežma

Kuhač je prvi pisao o violinskom virtuozu Franji Krežmi (Osijek, 2. rujna 1862. – Frankfurt na Majni, 1882.),⁴⁵ i to u povodu njegove prerane smrti.⁴⁶ U tekstu, osim što donosi romantično obojenu biografiju violinista (iz koje prenosim samo osnovne podatke), Kuhač se osvrće i na kulturni i glazbeni život u Osijeku sredinom 19. stoljeća: “U pedesetih i šezdesetih godinama ovoga stoljeća razvila se u glavnom gradu Slavonije, u Osijeku, takva glazbena živost, kakvu ne bi čovjek na daleko našao u gradu od 20.000 žitelja.” U to vrijeme rodio se Franjo u obitelji Krežma. Kuhač piše: “Otac je Franjin Moravčanin; njegovi predji bili su Poljaci. Majka Franje rodila se u Rači u Srijemu, potičuć od stare plemenaške hrvatske obitelji Stiller-Hranilović. Otac Franjin, bivši slastičar u Osijeku, imao je dosta prilike vidjeti koliko su umjetnici bili štovani i kakvu su upravo sjajnu egzistenciju imali u Osijeku.”

Međutim, 1970-ih kad su se društvene prilike promijenile, mnogi su glazbenici napustili Osijek, pa tako i Franjo Kuhač:

“I obitelj Krežme preseli se g.1866. u Zagreb; Franji je tada bilo jedva četiri godine (...). Otac dade svoga sinčića za rana podučavati u čitanju, pisanju i računanju, jerbo je želio, da mali Franjo započne osbiljnu glasbenu nauku. (...) Zato ga otac već u šestoj godini povjeri g. Gjuri Eisenhutu, koji ga je u početnoj glazbenoj teoriji i guslanju podučavao (...). Za dvije i pol godine glazbene nauke znao je naš mali Franjo već tako vješto guslami baratati, da se je otac odlučio, da mladi guslač javno dokaže svoju vještinu. Za tu svrhu opriredi g. Eisenhut 10. kolovoza 1870. u Sisku koncert (...). U Sisku tada izlazeći *Zatočnik* pisao je, da je Krežma kao kakav izkusan umjetnik stupio pred občinstvo, da je uzhitom primljen, i da su ga slušatelji (...) upravo posuli kitami cvieća. Izazvan opetovanim ‘živio’, zagudi Krežma jednu narodnu, a občinstvo nije htjelo prestati pljeskanjem. *Zatočnik* kliče na koncu svog referata: ‘Mili Bože liepa li je darovitost i sposobnost u hrvatskog naroda, kada mu malena djeca kao u najvećih i najizobrazjenijih narodah i liepim se umjetnostim posvećuju (...)’ Prijatelji našeg mladog violiniste toliko su se radovali njegovom vanrednom napredku, da su ga nagovarali, ne bi li i u Zagrebu guslao u kojem koncertu, na što je odmah pristao, jer mu je bila najveća želja javno se izkazati. Tako upriliči mislim g. Žiga Herrnhaiser” – pisao je Kuhač – “5. svibnja 1871. u zagrebačkom narodnom kazalištu koncert, u kom je mali Franjo sudjelovao *Agramer Zeitung* pisala je o njemu: ‘Violin-solo mladoga Krežme – u istinu vanredno obdarenoga dečaka od 8 \ godina – izazvao je gromovite povladjivanje. (...) mali violinista barata s gudalom osobitom vještinom. (...) Drugi naši listovi izraziše se isto tako pohvalno, osobito *Vienac* u br. 19. od god.

45 Grada iz Kuhačeve ostavštine: Kuhač, Franjo. Franjo Krežma violinski virtuoz i komponista. // Hrvatska vila, I(1882), br. 6–12; 2(1882–1883), br. 6–11.; Kuhač, Franjo. Glazba u djakovačkoj biskupiji. // Spomen cvieće iz hrvatskih i slovenskih dubrava (1900), str. 308.

46 Kuhač, Franjo. Franjo Krežma violinski virtuoz i komponista. // Hrvatska vila, I(1882), br. 6.

1871. Odatle se vidi, da se i u Zagrebu nešto učiti može, i da je g. Eisenhut dosta liepo i temeljito našega Krežmu pripravljao za dalnje nauke, koje je isti nastavio mjeseca rujna na bečkom konzervatoriju. (...) Za Krežmine roditelje nije bila mala žrtva sina Franju, kćerku Anku i staru majku na nekoliko godina u Beč poslati; Franjo da uči violinu i višju teoriju glazbe, jezike i ine stvari, Anka da uči glasovir, a baka da obadvoje djece dvori i da njih pazi (...) Mali naš Franjo postade skoro ljubimcem svojih profesora, pa i sestra Anka bila je na konzervatoriju dobro pažena i odlikovana, jer je i ona u glasoviranju vrlo liepo napredovala. Franjo dobi kroz sve četiri godine, što je bio u Beču, prvu nagradu zavoda, te je nadkrilio mnoge pitomce. (...) Na zavodu učio je Franjo izim svojih gusala i glasovira još i skladbouku, glasbotvorstvo, instrumentaciju, akustiku, poviest glasbe i ine muzikalne znanosti, ali je učio i talijanski (u kojem je jeziku u govoru i pismu bio sasvim vješt), francezki i nešto malo englezki. Bivši još konzervatoristom glasbotvorio je više popravaka plesova, fugu, ouverturu te čak i jednu operu *Alfre d veliki*.”⁴⁷

Anny (Ana) Lay

Za svoj *Slovník* Kuhač je sakupio dvadesetak priloga o Anny Lay (Osijek, 1876. – Beč, 1975.),⁴⁸ a bilo ih je najviše iz novina tiskanih u 1908. godini. Kuhačeva rukopisna bilješka iz 1910. godine sadrži: “Lay Ana dramska pjevačica i spisateljica. Rodila se god. 1876. u Osijeku. Pjevati je učila u osječkom glazbenom društvu pod kapelnikom Rožićem, zatim u Beču i Parizu. Proputovala je Europu. Kašnje je bila engagirana u dvorskoj operi u Mannheimu. Njezina knjiga ‘Aphorismen uber Gesangskunst’ rado se čita. Ovih dana udala se je za glasovirskog umjetnika Wilforta u Beču.”

O njezinu gostovanju u Zagrebu 1908. pisao je zagrebački tisak: *Narodna obrana*, *Narodne novine*, *Novosti*, *Agramer Tagblatt*, *Agramer Zeitung*, *Hrvatsko pravo*. *Novosti* od 17. ožujka 1908. godine najavljuju Anino gostovanje: “U srijedu 18.III.1908. gostovat će u Hrvatskom zemaljskom kazalištu kao princeza Jelena u opereti ‘Čar valcera’ naša zemljakinja, Osječanka gđa Anny Lay, učenica prof. Forstera u Beču, koja je velikim uspjehom pjevala u Mannheimu, Heidelbergu i inim njemačkim gradovima. Gđa Lay jeste također poznata spisateljica. Njezini aforizmi o umjetnosti pjevanja na velikoj su cijeni u Njemačkoj. Ona je priznata koncertna pjevačica o kojoj su novine istaknule duboko shvaćanje i umjetničko predavanje.”

Narodna obrana od 20. ožujka 1908. godine donosi osvrt na Anin nastup: “U sriedu navečer gostovala je na zagrebačkom pozorištu u ulozi princeze Helene u opereti ‘Čar valcera’ rođena Osječanka gđa Anny Lay. Zagrebački listovi hvale njeno pjevanje i igru, te liepu pojavu i preporučuju upravi kazališta u Zagrebu da angažuje ovu mladu i darovitu silu.”

47 Kuhač, 1882, 16.

48 Grada iz Kuhačeve ostavštine: *Slovník*, L 11-24 (nedostaju od br. 25 do 34), *Narodna obrana* 20. ožujka 1908. godine, 3. travnja i 9. travnja 1908. godine.

U travnju iste godine nastupila je Ana sa suprugom umjetnikom na glasoviru u Osijeku u gornjogradskom kasinu. Uz djela Gounoda, Verdija, Liszta i dr. na koncertu su izveli trihrvatske pjesme i tri pjesme Ivana Zajca.

Gjuro Lutz

Vrlo zanimljiva ličnost Gjuro Lutz (Kemend, 1859. – ?)⁴⁹ zauzima u osječkom glazbenom životu posebno mjesto, upravo zbog činjenice što on, po rođenju Mađar, piše kompozicije nadahnute hrvatskom i južnoslavenskom melodikom: *Hrvatske pjesme i kola, Južnoslavenske narodne pjesme, Sto južnoslavenskih narodnih popievaka...* Odakle toliki slavenski poriv u takvoj pronjemačkoj i promađarskoj sredini kakav je bio Osijek? Prema naslovima Lutzovih skladbi moglo bi se posumnjati na Kuhačev utjecaj. No prema građi sačuvanoj u Kuhačevoj ostavštini, čini se da ta dva glazbenika nisu održavale tješnje veze. U Kuhačevoj korespondenciji sačuvano je samo jedno pismo upućeno direktno Lutzu i četiri pisma naslovljena na Radoslava Bačića, izdavača Lutzovih djela u Osijeku.

Ipak, može se tvrditi da je Kuhač uvelike cijenio Lutzovu upravo zbog njegova slavenstva, kao glazbenika koji se izričito zanima i nadahnjuje narodnom melodikom, a posebno kao vrsnog zapisivača narodnih napjeva.

U građi za *Slovník* sačuvana je u rukopisu Kuhačeva kritika na Lutzove kompozicije, uz detaljnu biografiju.⁵⁰ Prema dosadašnjim saznanjima, Kuhač nije objavio Lutzovu biografiju pa je ovdje donosim u cijelosti: “Lutz Gjuro rodio se god. 1868. u njemačkom selu Kemendu (mađ. Marija Kemend) u baranjskoj županiji u Ugarskoj. I njegov otac Nikola rodio se u Kemendu, njegov djed doselio se u Kemend iz Rothenburga u Bavarskoj, iz tako zvanog *Schwabendlanda*.

Bivši Nikola Lutz neko vrieme kapelnik pečuhske građanske kapele preselio se god. 1874. u Vinkovce u Slavoniji, te si ustrojio tamo privatnu kapelu i podučavao mladež u raznim glazbalima. Njegov sin Gjuro svršio je u Vinkovcima pučku školu i nižu gimnaziju, a glazbu je učio od svoga oca, te je još tada zavolio ne samo hrvatski jezik, nego i hrvatsku pučku glazbu. Godine 1893. ode Gjuro u Budimpeštu, gdje je dvie godine pohađao budimpeštansku glazbenu akademiju. Tuj ga je podučavao u glasoviranju profesor Julio Erkl, a u kompoziciji prof. Kossber. Gjuro je izvrstan glasoviraš i razumije se u više orkestralnih glazbala. To ga je ponukalo, da si je Budimpešti osnovao *Salon-Kapelle* i ne svršiv nauke na Glazbenoj akademiji. Osim toga bio je diljem šest godina korepetitor i glasoviraš kod gosp. Mazantinija, baletnog meštra kr. Opere u Budimpešti, a nakon toga postao je kapelnikom u nekom budimpeštanskom orfejumu (...) Kada je Gjuro ostavio god.

1900. Ugarsku, te se vratio u Vinkovce, nije tamo ostao, nego se preselio u Osiek, gdje i sada (1907) živi kao privatnik imajuć dvie kuće, jednu u Vinkovcima a jednu u Osieku. Ovdje se isključivo bavi komponiranjem i ukajdljivanjem hrvatskih pučkih melodija.”⁵¹

Biografiji je Kuhač priložio i popis Lutzovih zbirki i kompozicija, koje je uglavnom tiskala knjižara Radoslava Bačića iz Osijeka u vlastitoj nakladi:

1. *Južnoslavenske narodne pjesme* s tekstom i glasovirskom pratnjom, hrvatske i srpske. Sadržaje 18 popievaka i dva kola (Srpsko i Bačko kolo) za glasovir.
2. *Sto južno-slavenskih narodnih popjevaka*: hrvatskih, srpskih i bosanskih (bez teksta) za violinu udesio Gj. Lutz.
3. *Slavonijom ravnom* – Koračnica za glasovir (dvoručno).
4. *Ah, kad tebe ljubiti ne smijem*. Transkripcija za glasovir.
5. *Blago, blago*. Transkripcija za glasovir.
6. *Miruj srce moje*. Transkripcija za glasovir.
7. *Hrvatske pjesme i kola*. 20 popievaka uz tekst i pet kola uz pratnju glasovira.

Lutzove zbirke narodnih pjesama pobudile su zanimanje tadašnje glazbene javnosti. Tako osječki dnevnik *Die Drau*⁵² piše da je uspjeh Lutzove zbirke za klavir *Jugoslavenske narodne pjesme* potaknuo izdavača Radoslava Bačića da izda novu zbirku istog autora, ovaj put za violinu. *Die Drau* piše da je zbirka tiskana “na veselje svih violinista, a istovremeno je i zadovoljila davne potrebe. Lijepa izdana zbirka pod nazivom *Sto južno-slavenskih narodnih popjevaka* za violinu... sadrži najpoznatije melodije kako narodne, tako i komponirane, poredane po težini izvođenja... Podrazumijeva se – nastavlja komentator – da zbirka može također poslužiti za zbor, flautu, tamburu i sl., ali će ipak najbolje poslužiti mladim učenicima violine za uvježbavanje pravog tona, položaja prstiju i dr., nego do sada kod nas korištana strana izdanja za violinu”.

Zbirci su priložene varijacije za violinu i klavir na temu poznate pjesme *Sunce jarko*, “koje s u, po mišljenju odličnih poznavalaca muzike, ocijenjene kao izvanredno uspjele”. Sljedeće, 1907. godine Lutz je u istoj nakladi objavio zbirku *Hrvatske pjesme i kola*. U oglasu tiskanom u *Osječkom tjedniku*⁵³ imenuje se kao “dobro poznati osječki skladatelj”. Zbirka *Hrvatske pjesme i kola* sadrži 20 pjesama na tekstove hrvatskih pjesnika Šenoe, Benešića, Vraza i Sudečića uz pratnju klavira. Na kraju zbirke tiskano je pet narodnih kola za klavir koje je Lutz, prema Kuhaču “ukajdio u za glasovir udesio po tanburanju raznih pučkih tanburaša”. *Osječki tjednik* naziva ovu zbirku “svake preporuke vrijednim muzikalnim albumom”, uz napomenu da se može nabaviti “u nakladnoj, kao i ostalim knjižarama ciele domovine”.

49 Građa iz Kuhačeve ostavštine: *Slovník*, L 136–139, Diletanti 38, Tudinci 316–321; Kuhačeva korespondencija: pismo Lutzu knjiga XIII, 248a; pisma Bačiću knjiga XII, 301, knjiga XIII 108, 115, 129.

50 Iz korespondencije se doznaje da je biografske podatke Kuhač dobio od Radoslava Bačića, a djelomično i od samog Lutza.

51 *Slovník*, Tudinci 321. U Zagrebu dne 16. novembra 1907.

52 *Die Drau*, 19. lipnja 1906. godine.

53 *Osječki tjednik* od 1. srpnja 1907. godine.

Čini se da je ovo djelo bilo povodom da Kuhač napiše spomenutu biografiju jer se priložena kritika odnosi upravo na zbirku *Hrvatske pjesme i kola*. Kuhač je vrlo kritičan, osvrće se na tehničke nedostatke, donosi notne ilustracije loših kompozicijskih postupaka: “Kolikogodj ima gosp. Gjuro Lutz dobre volje, da pomaže unaprijediti narodnu našu glazbu i obogatiti našu glazbenu literaturu, to nema za to valjanu spremu. Ja ću se ovdje osvrnuti samo na posljednje njegovo djelo, na 20 hrvatskih popievaka, jer će se moći po njima prosuditi i ostale njegove radnje. Melodije ovih popievaka nisu nipošto u hrvatskom duhu i dokazuju da gosp. Lutz nije nikada šta čuo, niti sam opazio da hrvatski puk ima posebnu svoju glazbenu tradiciju. Uz to se nikako ne slaže pievna melodija s jezičnim akcentom ni u pogledu jezične melodije ni u pogledu jezičnog ritma... O karakterizaciji predmeta nema ni govora, a glasovirska pratnja vrvi od glazbeno ortografskih pogriješaka. Pievne melodije skroz su instrumentalnog kova, te mi se čini, da su već prije napisane, dok nije imao teksta.

Ona kola u toj svesci: *Hrvatsko kolo*, *Slavonsko kolo*, *Bosansko kolo*, *Bačko kolo* nisu iz onih krajeva koje naslov označujem jer bosansko kolo ima posve drugi karakter nego bačvansko kolo, a sva ova kola su pako jednog izražaja. Tih pet kola nisu gosp. Lutzu tamburali vješti tanburaši nego zdepala koji su ga varali. Glasovirska udežba u tim kolima veoma je mršava i neumjetnička... K tomu upotrebljava gosp. Lutz i često magjarskih sinkopa u lijevoj ruci glasovirske pratnje, što nikad ne biva u naših pučkih tanburaša.”

Ipak Kuhač smatra da je Lutz mogao dati mnogo više na drugom polju glazbenih djelatnosti, kao zapisivač narodnih napjeva: “Jedino što mogu u prilog gosp. Lutzu reći, jest to da ima dobar sluh i da je naše pučke melodije dosta vierno ukajdio. To razabirem iz njegovih *100 južnoslavenskih popievaka za violinu ...* Od svih ostalih radnja ipak je to najbolje njegovo djelo, a zato žalim, što nije dodao ovim violinskim melodijama originalan i vieran pučki tekst i to cijeli tekst ne samo za prvu kiticu, jer time bi on zaista obogatio našu glazbenu i jezičnu literaturu. U Zagrebu dne 16. novembra 1907. Fr. Š. Kuhač”⁵⁴

U Kuhačevoj građi za *Slovník* sačuvano je i jedno Lutzovo pismo Kuhaču u kojem zahvaljuje za kritiku i najavljuje novu skladbu: “Čitao sam da će gosp. Kuhač u svome leksikonu i mene uvrstiti, te iz toga opažam, da su moje muzikalije Vašu pozornost stekle, što me je osobito veselilo, pošto mi je Vaš sud najmjerodavniji. Što se tiče najnezahvalnijeg polja ---- glazba, to na istom vazda radim, te sam opet dvie *Transkripcije za glasovir* svršio /:salonske Piece:/, koje će poslije nove godine u tisak doći; doduše iskreno rekuć --- ne isplati se. Pogreška je u tom da su do sada samo u Zagrebu bili nakladnici, a sada gdje takodjer u pokrajini nakladnika imade, toga suzbijaju, što je dokazom da se u Zagrebu najmanje prodaje. (...) Ako izvolite poslati ću Vam od mojih novih transkripcija jedan rukopis. Gjuro Lutz.”⁵⁵

54 *Slovník*, Tuđinci 321.

55 *Slovník*, Tuđinci 317, Osiek, dne 5/XII.1907.

Teodor Machulka

Među osječkim glazbenim pedagogima, najčešće Česima, bio je i Teodor Machulka (Prag, 1848. – Osijek, 1920.),⁵⁶ zborovođa Osječkog pjevačkog društva “Lipa”. Kuhač je ostavio samo jedan prilog o Machulki u svom *Slovníku*. Prema njemu je Teodor Machulka, učitelj pjevanja na osječkoj gimnaziji, sastavio priručnik *Praktična uputa u pjevanju za mladež građanskih škola, preparandija i srednjih učilišta s kratkom poukom u glazbi* koji je tiskao u Osijeku u vlastitoj nakladi.⁵⁷

Machulka se ogledao i kao skladatelj. U Kuhačevoj ostavštini u Zbirci muzikalija i audiomaterijala NSK sačuvani su autografi Machulkinih skladbi: *Tiho ljeto, dobar Bog* za četveroglasni muški zbor na tekst Ivana Trnskog i trijednoglasne pjesme na češke tekstove.⁵⁸

Sami Lujo Svećenski

Kuhač je o Luji Svećenskom (Osijek, 1862. – New York, 1929.)⁵⁹ u *Slovník* uvrstio samo jedan podatak među Diletante s glazbenom naobrazbom: “Kohn (Svećenski) Julije, rodio se god. 1863. u Mgar-Retfalu kod Osieka od židovskih roditelja. U Osijeku je završio gornju gimnaziju gdje je 1882. i maturirao. Bio je vrstan tenor, a zvonko svoje grlo sačuvao je sve do god. 1907., što je posvjedočio u Osieku.”⁶⁰

Anton Truhelka

Anton Truhelka (Češka, 1834. – ?, 1877.),⁶¹ podrijetlom Čeh, osječki je glazbeni pedagog koji je u Kuhačevu *Slovníku* zastupljen samo jednim prilogom. Prema njemu, Truhelka je bio “u Valpovu ravnajući učitelj pučke škole, a potom u donjem gradu Osijeku”.

Truhelki pripada povijesno značenje u hrvatskoj glazbenoj pedagogiji jer je sastavio prvu hrvatsku školsku pjesmaricu *Pesme za porabu školsku, crkvenu i domaću*. Prema Kuhaču, djelo je nastalo u Valpovu, a “sadrži 80 pjesama za 1, 2, 3, 4 glasa većinom od njega uglazbljene”. Truhelka ga je posvetio “Presvetlom i Visokorodnom gospodinu Gustavu Baronu Hillebrandu od Prendau, ... moje

56 Građa iz Kuhačeve ostavštine: *Slovník*, XVII – 2, kutija IX, Tuđinci br. 136; *Vienac*, 1886. br. 3. str. 48, (Pjesmarica); Zbirka muzikalija i audiomaterijala NSK: Machulka: autografi skladbi: *Tiho ljeto, dobar Bog, Jisen ranni, Věčerni, Bouže*.

57 Godina izdavanja nije zabilježena ni na priručniku ni na Kuhačevoj bilješci. Čuva se u Kuhačevoj ostavštini u NSK.

58 Prema biografiji koju je objavila Marija Malaša, Machulkaje rođen 1848. godine u Pragu, a umro 1920. godine u Osijeku. Nakon što je u Pragu završio muzičke studije i radio u kazalištu, 1870. godine došao je u Vukovar gdje je bio zborovođa “Dunava” i nastavnik glazbene škole. Kad se preselio u Osijek, od 1875. do 1900. godine bio je orguljaš donjogradske župne crkve i učitelj pjevanja u gimnaziji. Bio je prvi učitelj pjevanja i glazbe u Učiteljskoj školi (1893. – 1920.) i zborovođa “Lipe”. Osim već spomenutog priručnika *Praktična uputa u pjevanju...* (više naklada), Machulka je objavio Školu za praktično guslanje, Praktičnu školu zbornog pjevanja i Pjesmaricu za osnovne škole. Ostavio je u rukopisu mnogo svjetovnih i crkvenih skladbi, među kojima često izvadana nadgrobna popijevka *Tiho spavaj*. Malbaša, Marija. Glazbeni život u Osijeku. // *Osječki zbornik* 9–10(1965), str. 180.

59 Građa iz Kuhačeve ostavštine: *Slovník*, Dilettanti br. 123; korespondencija X, 35, pismo od 5. rujna 1894. godine.

60 Literatura o Svećenskom: Firinger, Kamilo. Još jedan Osječčanin svjetski glazbenik. // *Slavonija danas* 4(1954), str. 10.; Stepanov, Leon. Svjetske karijere muzičara i pjevača Osječčana. // *Zbornik Arheološkog kluba Mursa*, Osijek, 1936., str. 53–55.

61 Građa iz Kuhačeve ostavštine: *Slovník*, XVII–2, br. 230.

učione najmilostivijem pokrovitelju u znak zahvalnosti”. *Pjesmarica* je objavljena u Pragu, godine 1859., a čuva se u NSK.

U istoj knjižnici čuva se i drugo izdanje priručnika koje je objavljeno u Zagrebu 1866. godine pod naslovom *100 pesamah za porabu školsku, crkvenu i domaću*.

Ivan Žak

Prema podacima u Kuhačevu *Slovníku*, Ivan Žak (Keblov-Češka, 1848. – ?)⁶² bio je “komponista hrvatskih crkvenih i svjetskih komada. Rodio se god. 1848. u Keblovu u Češkoj. Od godine 1878. Žak je bio organista u unutarnjem gradu Osijeku i učitelj pjevanja u srednjim učilištima. Od svjetovnih njegovih kompozicija poznate su ove: *Domovini, Oj Hrvatska i Davorija*”.

U Kuhačevoj korespondenciji nalaze se četiri njegova pisma Žaku. U prvom pismu iz 1897. godine Kuhač moli Žaka da mu pošalje nekoliko brojeva *Slavonische Presse* gdje je Kuhača napao neki Roder. U posljednjem pismu iz 1902. godine nalazi se popis Žakovih kompozicija i Kuhačevi komentari.⁶³

Žakove skladbe (obrade) crkvene glazbe:

- *Hrvatska misa*, 1898.
- *Pjesme za svetu misu* (pet pjesama)
- *Svi u glas jezici*
- *Svemoćni Bože*
- *O silni jaki Bože*
- *Korizmene popievke*
- *U Tvom krilu* (nadgrobnica).

Pjesme *Majka Božja i Oj Hrvatska* Kuhač ne preporučuje za objavljivanje. Opširno analizira i korigira (notama) Žakove harmonizacije crkvenih pjesama i komentira: “Crkveni slog je jako strog, a ima u nas svećenika (naročito jezuita) koji dobro poznaju pravila crkvenog glazbenoga sloga, te bi vas mogli zagrižljivom kritikom napasti. Da vas očuvam od toga, podvrgao sam se za me mučnom poslu, te svaki takt Vaših popievaka minutiozno korigirao.” Kuhač nastavlja savjetom: “Umjetnik ne smije uvijek samo misliti na materijalnu korist, treba da i za svoj renome nešto žrtvuje, a hrvatski komponista dužan je da obogati našu glazbenu literaturu. Zato vam kažem, štampajte svakako Vaše crkvene popievke, jer ako i nećete umah imati materijalnu korist, to ćete cijelu zalihu ipak malo po malo rasprodati.” Kuhač daje poduke kako note pripremiti za tisak i preporučuje tiskara Angerera u Beču.⁶⁴

62 Građa iz Kuhačeve ostavštine: *Slovník*, Tuđinac; 275a; Kuhačeva korespondencija u Arhivu Hrvatske; knjiga XI, br. 137 od 11. prosinca 1897. godine; knjiga XII, br. 23, br. 57 od 8. prosinca 1900. godine.

63 Pismo, knjiga XII, br. 168 od 19. srpnja 1902. godine.

64 U radu *Glazbeni život u Osijeku* Marija Malbaša piše o Žaku: “Žak Ivan svršio je konzervatorij u Pragu i došao u Osijek kao organist gdje je tu službu vršio u tvrđavskoj župnoj crkvi od 1878. do 1914. Bio je učitelj gradska glazbene škole u tvrđi, od 1882. do 1914. učitelj pjevanja više djevojačke škole, a od 1893. do 1913. i klasične gimnazije. Komponirao je crkvenu glazbu i rodoljubne pjesme. Umro je 1919. u Osijeku. “Malbaša, Marija. *Glazbeni život u Osijeku*. // Osječki zbornik 9–10(1965), str. 183.

ZAKLJUČNE MISLI

Ovo je već treći tekst koji sam napisala za Kuhača. Za Kuhača, ali ne o Kuhaču. Kuhač je ovdje samo izvor, pomoćni most ka onima koji su meni uvijek bili zanimljiviji, iskreniji i originalniji. To su oni koje često nazivamo običnim građanima. Upravo takve je Kuhač nalazio na terenu, među vijestima i člancima u novinama i periodici, u dopisivanju te s uvažavanjem njihova znanja, on ga je bilježio “da se ne zaboravi”. Kuhač je poštovao i cijenio to znanje te je od tisuće takvih stvaralačkih zrnaca napravio najsajniju kulu od nota i riječi, svoju zbirku popievaka *Južno-slovenske narodne popievke*. Kuhač je bio promotor ove iskonske glazbe koja je živjela, mijenjala se i nestajala kao i sam ljudski vijek. Treba poštovati Kuhačevu demokratičnost u odabiru kazivača i suradnika na terenu, njegovo nastojanje da sačuva duhovna znanja tih ljudi, ali i uspomenu na njih.

Kuhač je jedinstven u svom vremenu te je, iz poštovanja prema svima koji su bili vezani uz glazbu, zapisivao njihova imena, čime je osigurao život njima i njihovu radu u budućnosti. Zahvaljujući Kuhaču oni više nisu nepoznati, bezimeni, oni su postali – ličnosti. Tako su *Melografi iz sjeverne Hrvatske, Kuhačevi suradnici* oživjeli zahvaljujući simpoziju održanom 1984. godine prigodom 100. godišnjice njegova rođenja (prema Kuhačevoj korespondenciji), *Srpski glazbenici* u Kuhačevu *Slovníku* oživjeli su prigodom 100. godišnjice rođenja Kornelija Stankovića 1985. godine.⁶⁵

Moja potraga za glazbenicima iz rodnog Kuhačeva grada Osijeka predstavljena je tekstom *Kuhač i osječki glazbenici* na simpoziju prigodom 100. godišnjice Kuhačeve smrti 2011. godine, a objavljuje se tek sada u zborniku Muzeja Slavonije. Temeljna građa sadržana je u *Biografskom i muzikografskom slovníku* koji je Kuhač popunjavao dulje od pola stoljeća i sadrži više od tisuću priloga složenih abecednim redom. Za kompletiranje dokumentacije u ovom radu bilo je neophodno prostudirati, obraditi i prepisati više od stotinu priloga i naslova, većinom iz periodike, na koje je Kuhač upućivao u svojim opaskama.

Kada je sakupio dovoljan broj dokumenata kako bi mogao barem djelomično oblikovati stvaralačku figuru pojedinoga glazbenika i ako je smatrao da je ta ličnost zavrijedila popularizaciju, Kuhač je objavljivao prigodne samostalne napise uz obaveznu biografiju glazbenika, popis djela, izvatke iz kritika uz neobavezne asocijacije na ličnosti. Tako je u *Vincu* 1875. godine pisao o sebi samom na traženje uredništva, a također u *Vincu* 1879. godine o klaviristici i skladateljici Slav i Atanasijević. Opširnu monografsku studiju objavio je o violinistu i skladatelju Franji Krežmi u sušačkoj *Hrvatskoj vili* 1882. godine. Godine 1897. u *Vincu* je objavio monografiju o srpskom kapelniku

65 Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava. *Melografi iz sjeverne Hrvatske Kuhačevi suradnici*. // Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834-1911), uredio Jerko Bezić. Zagreb: JAZU i Muzikološki zavod Muzičke akademije u Zagrebu, 1984., str. 265–282.; Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava. *Srpski muzičari u Kuhačevom biografskom slovníku*. // Zbornik radova Kornelije Stanković i njegovo doba, uredio Dimitrije Stefanović. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Muzikološki institut SANU, 1985., str. 259–286.

Josipu Šlezingeru s kojim je surađivao, a u *Prosvjeti* 1898. godine pisao je o Beli Adamoviću u povodu premijere njegova, i ujedno prvog hrvatskog, baletnog djela *Jela*. Godinu kasnije u istom časopisu opisao je svoje sjećanje uz popis kompozicija osječkog violinista i skladatelja Alojza Katzhallera. Biografije i nešto opširnije podatke o djelovanju, pa i značenju pojedinih osječkih glazbenika objavio je u svojim većim studijama specifične glazbene problematike: O tamburašima: Paji Kolariću, Miji Majeru i Ivanu Sladačeku, glazbenom pedagogu Ivanu Nepomuku Hummlu, pjevačici Josie Petru i dr. Više podataka sakupio je Kuhač i o sljedećim glazbenicima: Žigi Bruneru, Vladimiru Hafneru, Marjanu Jaiću, Gjuro Lutz, Teodoru Machulki, Dori Pejačević, Luji Svećenskom, obitelji Trišler i drugima.

U Kuhačevu *Biografskom i muzikografskom slovníku*, zatim korespondenciji, tiskanom i rukopisnom materijalu te muzikalijama našlo se više od 40 imena osječkih glazbenika, od kojih je 13 obrađeno u ovom radu. To je temelj na kojem se, uključujući i prikaze osječkog glazbenog života osječkih autora u 20. stoljeću,⁶⁶ može oblikovati glazbena slika glavnog grada Slavonije, rasadnika vrsnih glazbenika i ujedno metropole tamburaške glazbe.

SKLADATELJI	REPRODUKTIVCI	PEDAGOZI	MELOGRAFI	PJEVAČI	DIRIGENTI
Bela pl. Adamović Čepinski	Slava Atanasijević	Ivan Nepomuk Hummel	Vladimir Hafner	Anny (Ana) Lay	Teodor Machulka
Slava Atanasijević	Ivan Nepomuk Hummel	Teodor Machulka	Gjuro Lutz	Lujo Svećenski	
Vladimir Hafner	Alojz Katzhaller	Anton Truhelka			
Alojz Katzhaller	Franjo Krežma				
Pajo Kolarić					
Franjo Krežma					
Gjuro Lutz					
Teodor Machulka					
Ivan Žak					

Popis osječkih glazbenika prema vrstama djelatnosti

⁶⁶ Bösendorfer, Josip. *Crtice iz slavonske povijesti*. Osijek, 1910.; Bösendorfer, Josip, 1935. *Počeci umjetnosti u Osijeku*. Osijek: Arheološki klub Mursa, 1935.; Malbaša, Marija. *Glazbeni život u Osijeku*. // *Osječki zbornik* 9–10(1965), str. 137–187.; Plevnik, Božo. *Stari Osijek*. Osijek: Radničko sveučilište "Božidar Maslarić", 1987.; Stepanov, Leon. *Svjetske karijere muzičara i pjevača Osječana*. // *Zbornik Arheološkog kluba Mursa*, Osijek, 1936, str. 53–55.

LITERATURA

Andrić, Josip. Tamburaška glazba: historijski pregled. Slavenska Požega: vlastita naklada, 1962.

Atanasijević, Slavka. // Muzička enciklopedija 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1971, sv. 1, str. 79.

Atanasijević, Slavka (Aloysia) // Leksikon jugoslavenske muzike 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, str. 23.

Bösendorfer, Josip. Crtice iz slavonske povijesti. Osijek, 1910.

Bösendorfer, Josip, 1935. Počeci umjetnosti u Osijeku. Osijek: Arheološki klub Mursa, 1935.

Firinger, Kamilo. Još jedan Osječanin svjetski glazbenik. // *Slavonija danas* 4(1954), str. 10.

Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava. Melografi iz sjeverne Hrvatske Kuhačevi suradnici. // Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834–1911), uredio Jerko Bezić. Zagreb: JAZU i Muzikološki zavod Muzičke akademije u Zagrebu, 1984. Str. 265–282.

Hadžihusejnović-Valašek, Miroslava. Srpski muzičari u Kuhačevom biografskom slovníku. // Zbornik radova Kornelije Stanković i njegovo doba, uredio Dimitrije Stefanović. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Muzikološki institut SANU, 1985. Str. 259–286.

Kuhač, Franjo. Biografski i muzikografski slovník. Arhiv HAZU, Zagreb, 1857.

Kuhač, Franjo. Južno-slovenske narodne popievke. Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1878. (sv. 1), 1879. (sv. 2), 1880. (sv. 3), 1881. (sv. 4); JAZU, 1941. (sv. 5).

Kuhač, Franjo. Dvije hrvatske umjetnice. // *Vienac* 9(1879), str. 668–669. 48, str. 764–767 (Maca Matačić i Slavica Anastasijević)

Kuhač, Franjo. Franjo Krežma violinski virtuoz i komponista. // *Hrvatska vila*, I(1882), br. 6–12; 2(1882–1883), br. 6–11.

Kuhač, Franjo. Slava Atanasiević skladateljica. // *Dom i svijet* 6(1892).

Kuhač, Franjo. Ilirski glazbenici: prilozi za poviest Hrvatskoga preporoda. Zagreb: Matica hrvatska, 1893.

Kuhač, Franjo. Jela. Balet u jednom činu, glazba od Bele pl. Adamovića Čepinskog. // *Prosvjeta* 6(1898), str. 375–379.

Kuhač, Franjo. Alojz Katzhaller, violinski virtuoz i komponista. // *Prosvjeta* 7(1899), 14, str. 451–455.

Kuhač, Franjo. Glazba u djakovačkoj biskupiji. // *Spomen cvieće iz hrvatskih i slovenskih dubrava* (1900), str. 298–309.

Kuhač, Franjo. Moj rad. Popis literarnih i glazbenih radnja od god 1852. do 1904. // *Prosvjeta* 19–22(1904).

Kuhač, Franjo. Razvitak tanbure i tanburaške glazbe u novije doba. // *Suvremenik* 1(1906), II/S, str. 291–296.

Malbaša, Marija. Glazbeni život u Osijeku. // *Osječki zbornik* 9–10(1965), str. 137–187.

Marijanović, Stanislav. Atanasijević Slavka – Aloysia, pijanistica i skladateljica. // *Hrvatsko pjevačko društvo "Lipa" u Osijeku 1876–1986*, Osijek, 1987.

Plevnik, Božo. Stari Osijek. Osijek: Radničko sveučilište "Božidar Maslarić", 1987.

Stepanov, Leon. Svjetske karijere muzičara i pjevača Osječana. // *Zbornik Arheološkog kluba Mursa*, Osijek, 1936, str. 53–55.

Zbirka muzikalija i audiomaterijala NSK

(1) Aloysia Slava Atanasievs: *Reflets du Printemps: Polka Caprice*, Op. 6. Leipzig, Stich & Druck von Engelmann & Mühlberg, signatura: H1-4*-3010

(2) Slavka Atanasiević: *Fantasie de Concert*, Op. 1. Leipzig, Stich & Druck von Engelmann & Mühlberg, signatura: H2-4*-1372

(3) Aloysia Slava Atanasievs: *Chansonette Slave*, Op. 2. Leipzig, Stich & Druck von Engelmann & Mühlberg, signatura: H1-4*-301.

(4) J. N. Hummel: *Ave Maria*. Vienne, chez F. Glöggel & fils Editeurs de musique, signatura: H1-4*-3009

(5) I. N. Hummel: Brodarska pjesma *Ajte am žurno sam*, rukopis.

(6) T. Machulka: autografi skladbi: *Tiho ljeto, dobar Bog, Jisen ranni, Večerni, Bouže*.

Hrvatski državni arhiv

Korespondencija Franje Kuhača: knjiga IV, V, VI, VII, VIII, X, XI, XII, XII.

Die Drau, 19. lipnja 1906. godine

Narodna obrana 20. ožujka, 3. travnja i 9. travnja 1908. godine.

Osječki tjednik od 1. srpnja 1907. godine

Tanburica, br. 10 od 15. listopada 1907. godine

Vienac, 1886. br. 3. str. 48 (Pjesmari)

KUHAČ AND OSIJEK MUSICIANS: Osijek musical life in the second half of the 19th century

SUMMARY

In this paper Osijek musicians Bela pl. Adamović Čepinski, Slava Atanasijević, Vladimir Hafner, Ivan Nepomuk Hummel, Alojz Katzhaller, Pajo Kolarić, Franjo Krežma, Anny (Ana) Lay, Gjuro Lutz, Teodor Machulka, Sami Lujo Svecenski, Anton Truhelka i Ivan Žak and Osijek musical life in the second half of the 19th century are presented. The main sources are biographies published by Franjo Kuhač, his correspondency, *Biografski i muzikografski slovník*, which contains most information on Osijek musicians, and reviews by other authors, published after Kuhač. Kuhač's *Biografski i muzikografski slovník* is stored in the archive of the Croatian Academy of Science and Arts in Zagreb. The material in *Biografski i muzikografski slovník*, although different in the way of presenting origin, type, and quality, gives an insight in numerous and complete bibliographical data of that time. It is classified in nine boxes of medium size; inventoried, but not fully processed nor published. It is consisted of Kuhač's manuscripts, sheet music, books, Kuhač's transcripts and sheets, theoretical handbooks, posters, photographs, many articles, reviews and news from periodicals and other publications. There is a small number of original Kuhač's biographical notes.

Mainly those are texts taken from larger works or press, published, most often, on the occasion of the musicians' death. Contributions in daily press and periodicals, induced by performances or individual musician's published works, are included as bibliographical data. The scope, quality and character of the contribution depended on the material available to Kuhač, therefore the proportion of the number of the contribution and the artistic significance of the musician (according to former and present criteria) is not always proportional. To complete the documentation for this paper it was necessary to study, process and transcribe over the hundred articles and contributions, mostly from periodicals, referred by Kuhač. From today's point of view, Kuhač preserved all the components of music-creative and music-reproductive pyramid of that time and space and they are documentation about the affirmation of the musical culture of the 19th century through the press.

Keywords: Franjo Kuhač, Osijek musicians, second half of the 19th century, *Biografski i muzikografski slovník*.